

РОЗДІЛ 5.

**НАПРЯМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗВИТКУ
«ЗЕЛЕНОЇ» СТРАТЕГІЇ РЕГІОНУ**

5.1. Стратегічні вектори забезпечення «зеленої» політики регіону

Основні тенденції розвитку економіки регіонів України свідчать про подальше нераціональне використання їх природно-ресурсного потенціалу. З одного боку, має місце дисбаланс при їх використанні, а з іншого – існує необхідність у розробці програм та механізмів по залученню природних ресурсів у господарський обіг на основі еколого-економічного підходу. Надмірна експлуатація окремих видів природних ресурсів потребує перегляду пріоритетів їх використання в галузях економіки регіону та розробки чітких стратегій управління розвитком регіонів.

Функціонування еколого-економічної системи протягом тривалого часу призвело до посилення взаємозв'язків між різними факторами (підсистемами) загальної системи (економічними, соціальними, екологічними, технічними тощо); посилися взаємозв'язок між різними рівнями управління системою; прискорюються темпи розвитку взаємопов'язаних процесів, що відбуваються в межах самої еколого-економічної системи. У зв'язку з цим зростають вимоги до ефективності стратегічного управління еколого-економічною системою, яке повинно бути оперативним, комплексним і довгостроковим. Відмінною рисою сучасних еколого-економічних систем є зростання темпів і масштабів впливу деяких факторів та їх сукупності на стан самої системи. Між іншим, відзначається нерівномірність впливу різних факторів як у часі, так і у просторі (наприклад, відставання розвитку соціально-економічних змін від науково-технічних у середині XX століття, але й відставання науково-технічних змін від соціально-економічних наприкінці XX і на початку XXI століття).

Все це призвело до висунення якісно нових вимог до стратегічного управління еколого-економічною системою, а саме:

- ✓ багатокритеріальність процесів в еколого-економічних системах і за їх межами, які потребують управління;
- ✓ слабка обґрунтованість проблем, які потребують негайного вирішення;
- ✓ зростання негативних непередбачених наслідків навіть у традиційно благополучних сферах діяльності;

✓ відсутність адекватних заходів щодо попередження зміни, своєчасного вирішення існуючих проблем та управління багатокритеріальними процесами.

Всі ці складні фактори і тенденції спираються на принципи цілісності та системності в досліджуваннях функціонування еколого-економічних систем.

Для оцінки еколого-соціально-економічної ситуації в регіоні пропонується застосовувати SWOT-аналіз, основною метою якого є визначення сильних і слабких сторін розвитку регіону, а також його можливостей і загроз, які можуть бути викликані зовнішнім або внутрішнім середовищем.

Сильні сторони регіону – це переваги регіону, його відмінності від інших регіонів, які забезпечують можливі напрямки природокористування з урахуванням наявного природно-ресурсного потенціалу.

Слабкі сторони – це недоліки регіону, що потребують негайного усунення і тим самим зниження ризиків і загроз, які можуть потенційно погіршити існуючу еколого-соціальну-економічну ситуацію регіону.

SWOT-аналіз – одна з найбільш важливих діагностичних процедур, яка дає можливість окреслити переваги й обмеження перспективного розвитку регіону, визначити різницю між можливими та бажаними напрямками подальшого розвитку. Методика SWOT-аналізу дозволяє систематизувати проблеми регіону, встановити недоліки територіального управління розвитком економіки та визначити можливі альтернативні варіанти розвитку, на підставі яких розробляється стратегічний план розвитку регіону, визначаються нові конкурентні позиції та приймаються обґрунтовані управлінські рішення щодо формування моделі збалансованого природокористування в регіоні.

Концептуальними принципами формування моделі збалансованої еколого-економічної системи регіону повинні стати такі принципи, які найбільш ефективно враховують особливості функціонування і розвитку економіки, суспільства та стану навколишнього природного середовища регіону. Враховуючи сучасний стан розвитку еколого-економічної системи регіону, пропонуємо найбільш ефективні принципи формування моделі збалансованого розвитку регіону:

✓ принцип історизму. Цей принцип має універсальне методологічне значення, дає змогу оцінити поетапний розвиток регіонів, враховує цілісність і завершеність цих етапів та процес формування господарсько-територіальних структур регіону на основі природно-ресурсного потенціалу та регіональних особливостей;

✓ принцип системності. Дає можливість вивчати стан еколого-економічної системи регіону з її складовими підсистемами: економічною, соціальною і екологічною, з одного боку, а з другого – розглядати еколого-економічну систему регіону як елемент структури національного господарського комплексу;

✓ принцип комплексності. Передбачає збалансованість розвитку галузей економіки регіону, забезпечення повного погодження ресурсно-виробничої бази з потребами господарського комплексу, забезпечення комплексно-пропорційного розвитку регіонів країни. Комплексність спрямована на посилення уваги до соціальної підсистеми та збереження стабільності й збалансованості екологічної підсистеми регіону. Принципи системності та комплексності дослідження концептуальних підходів до формування моделей збалансованого розвитку регіону вимагають системного та комплексного вивчення всіх процесів, стадій та явищ, які відбуваються при функціонуванні існуючої еколого-економічної системи регіону. Це дозволить визначити особливості сучасного стану та можливості збалансованого розвитку досліджуваної еколого-соціально-економічної системи як сукупності взаємозалежних підсистем та їх елементів з урахуванням внутрішніх і зовнішніх зв'язків;

✓ принципи оптимальності. Означає забезпечення обґрунтованої відповідальності між економічним розвитком регіону та розробкою і реалізацією заходів щодо охорони навколишнього природного середовища, орієнтує на збалансований регіональний розвиток, який не створює негативного впливу на екологічний стан регіону;

✓ принципи пріоритетності. Сприяє ранжуванню цілей і завдань соціально-економічного розвитку регіону відповідно до просторової стратегії його комплексного розвитку з урахуванням природно-ресурсних можливостей та направленою на соціальну спрямованість використання рекреаційних та фінансових ресурсів, а

також розвиток соціальної інфраструктури, особливо в сільській місцевості;

✓ принцип варіантності. Передбачає побудову альтернативних моделей збалансованого природокористування регіону. Варіанти альтернативних моделей складаються на основі альтернативності проектних темпів і пропорцій розвитку галузей економіки, альтернативних напрямків і форм вкладення інвестицій, альтернативних технічних і технологічних рішень в організації виробничих процесів. Варіантність перебудови моделей обумовлюється пріоритетністю завдань і вибором шляхів досягнення цілей і балансу інтересів у сфері природокористування;

✓ принцип раціональності природокористування. Передбачає подолання існуючих екологічних, економічних і соціальних проблем при функціонуванні еколого-соціально-економічної системи, зниження високого рівня депресивності територій регіону;

✓ принцип економізації, соціологізації та екологізації економіки регіону. Означає раціональне використання природно-ресурсного потенціалу; соціальну спрямованість виробничих відносин і розвитку галузей економіки; впровадження ресурсозберігаючих, екологічно безпечних, маловідходних і безвідходних технологій в галузі економіки регіону;

✓ принцип субсидіарності та взаємності в просторовому розвитку, що означає посилення відповідальності та повноважень місцевих органів влади щодо програм просторового розвитку;

✓ принцип інтеграції – ЄС сприятиме вдосконаленню екологічного законодавства та узгодженню з європейськими вимогами законодавчо-нормативної системи;

✓ принцип ієрархічності управління розвитком регіональних господарських комплексів регіону. Сприяє створенню відповідної ієрархічної структури управління територіальними еколого-економічними системами на:

✓ макрорівні (національний рівень). При побудові моделі збалансованого регіонального розвитку мають бути враховані цілі, ідеї та напрями розвитку, які передбачені Стратегією економічного і соціального розвитку України. Результатом впровадження даної Стратегії є формування сильної держави, активізація її регулятивної функції і водночас здійснення такої політики, яка б не лише зберегла, а й істотно посилила ринковий вектор розвитку, надала

йому більшої орієнтації на кінцевий результат, забезпечила реальне розмежування влади та власності [154];

✓ мезорівні (регіональний рівень). Слід враховувати особливості природно-ресурсного потенціалу регіону, які відображені в Стратегії розвитку регіонального комплексу. Регіональне управління повинно забезпечувати досягнення цілей, завдань і напрямків розвитку регіону, перехід на модель збалансованого природокористування та подолання існуючої негативної еколого-соціально-економічної ситуації в регіоні;

✓ мікрорівні (локальний рівень). Повинна бути відображена політика оздоровлення (санації) окремих депресивних територій, населених пунктів та селищ. Принцип ієрархічності означає узгодженість управлінських рішень як по вертикалі, так і по горизонталі, тобто врахування впливу еколого-економічних систем суміжних територій.

Концептуальні принципи та методи повинні бути застосовані для визначення передумов, параметрів і напрямків розвитку еколого-соціально-економічної моделі природокористування Південного регіону, стратегічних напрямків оптимального функціонування галузей економіки регіону, що забезпечать оптимізацію функціонування виробничого комплексу регіону, відтворення природно-ресурсного потенціалу, зниження рівня депресивності регіону та усунення ряду екологічних, економічних і соціальних проблем шляхом розв'язання конфліктів інтересів у сфері природокористування.

Активізація наукових досліджень природокористування пов'язана з об'єктивним процесом ускладнення взаємовідносин між природою і суспільством на всіх рівнях – від локального до глобального. Слід акцентувати увагу на багатоаспектності початкового поняття. Із загальнофілософських позицій це поняття ототожнюється з процесом взаємодії людини і природи. У цьому контексті природа виступає як середовищем життя і діяльності, так і об'єктом перетворення. З позицій галузевих наук природокористування також сприймається з антропоцентричних позицій – як масштабна дія людини на природне середовище з конкретними цілями (земле-, водо-, лісокористування).

Ще наприкінці минулого століття були виявлені три основні функції, які виконує природокористування: економічна, соціальна та природоохоронна. У зв'язку з цим логічно виділяти типи

природокористування: ресурсо-, місцеексплуатуючі та середоохоронні.

Незважаючи на різномасштабність цієї проблематики, у вивченні природокористування посилюється регіональний рівень. Це пов'язано з наявністю низки рис організації господарської та соціальної діяльності на цьому рівні. По-перше, різнотипність і різноякісність складових регіональної системи елементів природокористування (природно-ресурсних, екологічних, суспільних), що ускладнює прямі та зворотні зв'язки взаємодії цих елементів. По-друге, різні темпи розвитку типів і видів природокористування вимагають детальної розробки територіального планування. Останнє стикається з проблемами теорії і практики екології людини та гігієни населених пунктів [159, с. 16].

По-третє, на регіональному рівні, як і національному, вплив на природу відбувається переважно прямо (ресурсо-, ландшафтокористування), що істотно впливає на сталість природних комплексів. В зв'язку з цим серед принципів регіонального природокористування найбільш важливими є:

- ✓ принцип поліфункціональності: необхідно прагнути до створення такої системи природокористування, при якій регіональна геосистема виконує декілька функцій (виробничих, рекреаційних). Поєднання цих функцій розширює спеціалізацію територій;

- ✓ екологічний принцип припускає число, розміри і характер розміщення територій, що охороняються, повинні забезпечувати збереження всієї різноманітності екосистем регіону. Не менш важливим є врахування і господарського принципу, який рекомендує зберігати всі найбільш типові об'єкти, що використовуються і можуть бути використані у виробничій сфері [154]. Останній принцип співзвучний із концепцією сталого розвитку, метою якої виступає досягнення економічного та соціального ефекту при певних екологічних обмеженнях з урахуванням потреб в ресурсах майбутніх поколінь.

По-четверте, неможливість реальних експериментів в системі природокористування підсилює можливості імітаційного моделювання в цій сфері. Одним з перспективних підходів до побудови моделей еколого-збалансованого природокористування є метод системного аналізу, що використовує принцип взаємних впливів властивостей такого користування. Не претендуючи на

створення такої моделі, обмежимося формуванням погляду на підпорядкування властивостей системи регіонального природокористування.

Сама система регіонального природокористування має триєдину структуру, в якій середокористування означає не тільки експлуатацію сприятливих природних властивостей середовища, але й експлуатацію територій у вигляді промислової, агропідприємницької, інфраструктурної та рекреаційних зон діяльності.

Серед властивостей системи природокористування слід виділити вісім провідних, які дозволяють комплексно вивчати природні можливості регіону щодо соціально-економічної діяльності, раціонально освоювати природно-ресурсний потенціал територій, збереження природних ресурсів середовища за допомогою функцій екологічної регуляції. Це припускає функціонування в раціональному діапазоні господарювання всіх природних, техніко-економічних і соціальних систем.

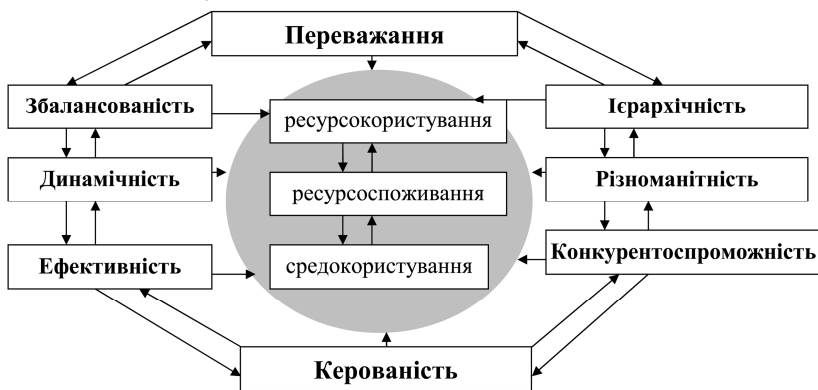

Рис. 5.1. Властивості системи регіонального природокористування

Серед властивостей системи природокористування чотири відображають стан природного середовища. До них віднесена насамперед властивість ієрархічності природних комплексів. Реалізація цієї властивості виявляється в різних рівнях природокористування – від точкового до загальнорегіонального. З цією властивістю пов'язана обов'язковість досягнення екологічної рівноваги на всіх територіальних рівнях природокористування.

Наступна властивість різноманітності означає, що різні типи середовища різною мірою стійкі до антропогенних навантажень. У регіональному природокористуванні це означає пошук найбільш раціональної системи антропогенних навантажень. Таку властивість, як збалансованість, слід сприймати двояко: як симбіотичний та екологічний баланс. Останній припускає комбіновані способи використання територій. Властивість динамічності відображає не тільки еволюційний процес розвитку компонентів природного середовища, але й тенденції екологічної ситуації, яка повсюдно погіршується через нераціональне землекористування і ресурси навколишнього середовища.

Друга група відноситься до розряду властивостей, що оптимізують природокористування в регіонах. Це властивість переважання так званих «м'яких» форм природокористування, які забезпечують екологічну рівновагу. Найбільш місткою в системі природокористування виступає властивість керованості. Вона вибирає всю систему національної і регіональної політики в системі природокористування та різнорівневу систему управління природоохоронної діяльності.

Властивістю, яка узагальнює рівень, спрямованість і результативність регіонального природокористування, виступає конкурентоспроможність. Саме за її параметрами найдоцільніше визначати екологічну рівновагу.

Пропоноване більшістю дослідників визначення конкурентоспроможності регіону включає два основоположні моменти: необхідність досягнення високого рівня життя населення та ефективного функціонування господарського комплексу регіону. У контексті даного підходу воно має бути доповнене екологічним імперативом. До цього призводить, по-перше, активне звернення не тільки країн, але і регіонів до стратегії сталого розвитку як способу інтеграції екологічних, соціальних та економічних цілей розвитку з позицій національних і міжнародних інтересів. По-друге, підвищується рівень інновативності в еколого-економічній сфері, що диктується потребами виробництва та ринку. Третьою підставою введення параметра екологічності в систему регіональної конкурентоспроможності слід вважати обов'язковість виконання екологічних стандартів і облік природоохоронних витрат в собівартості продукції, що випускається. Нарешті, екологічний

вектор обов'язково присутній при формуванні стратегії розвитку будь-якого регіону.

Саме тому конкурентоспроможність регіону слід розуміти не тільки як здатність його господарського і соціального компонентів забезпечити високі стандарти життєдіяльності, але і можливість реалізувати наявний в регіоні потенціал (ресурсний, трудовий, виробничий, інноваційний) на основі гармонізації еколого-економічних стосунків.

Ряд дослідників це поняття справедливо пов'язує з принципами місцевої політики. Так, Т. Галушкіна пропонує 14 принципів такої політики, три з яких безпосередньо пов'язані з екологічним підприємництвом як суб'єктною основою конкурентоспроможності [154, с. 31].

У розкритті змістовної сторони регіональної конкурентоспроможності слід дотримуватися дуалістичного підходу у визначенні регіону.

Перше сприйняття регіону як аналога мікродержави особливо продуктивно в дослідженні екологічних критеріїв регіональної конкурентоспроможності. Спочатку ми виходимо з того, що таким критерієм виступає сукупність якісних характеристик, що відображають високі, відповідні світовим аналогам, стандарти:

- ✓ стану навколишнього середовища як основи здорового способу життя;
- ✓ екологічно чистої продукції;
- ✓ механізму природокористування.

Вказані стандарти частково закладені в такому екологічному рейтингу країн світу, як індекс екологічної сталості (ІЕУ). Разом з тим з п'яти критеріїв лише другий і четвертий можна віднести до діяльних, які змінюють негативний екологічний вплив і його наслідки [58, с. 21]. Детальніший аналіз ІЕУ наводить на думку використання його окремих параметричних характеристик у вигляді функціональної залежності:

$$P_{ке} = f(F, S, E, V), \quad (5.1)$$

де

F – наявність, розподіл і функціональна специфіка основних чинників виробництва в регіоні (експлуатація власних ресурсів, галузева структура і співвідношення регіональних фондів,

співвідношення підприємств за ступенем забруднення навколишнього середовища),

S – соціально-політичні параметри, що характеризують взаємодію основних суб'єктів регіонального ринку природокористування – підприємств, населення, регіональних адміністрацій.

Два інших параметра враховані у вигляді основи ІЕУ і включають:

Е – здоров'я навколишнього середовища (визначається через індикатори водоспоживання і забруднення повітряного басейну),

V – життестійкість екосистеми (в останньому випадку враховуються показники біорізноманітності, продуктивності природних багатств). До V-параметру допустимо і статистично можливе врахування таких показників, як індекси загрози збереження видової різноманітності й ефективності охорони НС. Останнє визначається нормативом частки об'єктів природно-заповідного фонду та загальної площі регіону. У критерії регіональної конкурентоспроможності доцільно включати не тільки позитивні параметри. Прикладом цього служить пропонований нами індекс екологічного неблагополуччя, який обчислюється як середнє арифметичне наступних індикаторних показників:

$$I_{\text{ен}} = \frac{I_{\text{кс}} + I_{\text{кж}} + I_{\text{те}}}{3} \quad (5.2)$$

де

I_{кс} – індекс якості середовища (визначається через нормативні показники забруднення середовища),

I_{кж} – індекс якості життя (за показником середньої тривалості життя),

I_{те} – індекс технологічної ефективності, який доцільно визначати через рівень переробки відходів регіонального виробництва.

Більш продуктивним є використання в регіональній управлінській практиці індексу екологічних досягнень (ІЕД), що охоплює шість провідних груп даних про стан і продуктивність регіонального місця існування. Слід вказати, що новий механізм регіонального управління в екологічній схемі тільки формується і направлений в основному на забезпечення еколого-економічної безпеки регіону [160]. Підвищити конкурентні позиції регіону в

екологічній сфері тут допомагає введення перш за все диференційованої плати за використання природних ресурсів. Плата за право використання таких ресурсів призначена для власників цих ресурсів на основі отримання абсолютної ренти. Введення такої ренти на регіональному рівні пов'язане з місцевою монополією на ряд ресурсів і обумовлене їх ослабленістю і виснаженням. У регіональній практиці широко використовуються земельна, лісова, гірська, водна, рибна, останнім часом – курортна ренти. Слід вважати новим явищем те, що у регіонах інноваційного розвитку формується технологічна квазирента – надприбуток, обумовлений не природними, а швидше інтелектуальними чинниками. Саме квазирента спонукає як регіональних підприємців, так і державу постійно прагнути до інновацій, щоб підтримувати свою конкурентоспроможність [166].

До заходів, що підтримують екологічну спрямованість, слід також віднести, по-перше, плату за забруднення навколишнього середовища. Цей інструмент раціоналізації регіонального природокористування покликаний компенсувати еколого-економічні збитки, що створюються підприємствами й організаціями природного середовища. На наш погляд, саме два існуючі параметри – а) за гранично допустимі викиди, б) за перевищення нормативних показників забруднення – компенсують втрату конкурентоспроможності природного потенціалу та природного оточення конкурентної території.

До підтримуючих заходів віднесемо і систему економічного стимулювання природоохоронної діяльності (ПД). Таке стимулювання включає: оподаткування, субсидування, пільгове кредитування ПД, прискорену амортизацію природоохоронних фондів. Особливо ефективним інструментом слід визнати екологічні «зелені» податки, покликані вирішити два завдання екологічну конкурентоспроможність: зробити вартість регіональної продукції адекватною щодо витрат природних ресурсів і сприяти компенсації екологічних збитків забруднювачу. За оцінками фахівців, частка таких податків повинна скласти від 20 до 50 % в державному секторі та малому бізнесу [166].

Вкажемо ще на два параметри, що підвищують екологічну конкурентоспроможність (ЕК). Це екологізація ціноутворення, яке зобов'язане враховувати рівень екологічної безпеки продукції. Така продукція, як правило, має велику ціну через додаткові витрати, але

користується великим попитом з боку споживачів. У зв'язку з цим механізм регіонального ціноутворення полягає в досягненні рівноваги регіонального попиту і пропозиції за умови збереження НС і зростання конкурентоспроможності продукції, що випускається.

З урахуванням екологічної конкурентоспроможності ціна на регіональну продукцію може бути обчислена за формулою:

$$\text{Ціп} = \text{Сп} + \text{Нк} + \text{Неч} + \text{Пк} + \text{Пз}, \quad (5.3)$$

де

Сп – собівартість продукції, що випускається,

Нк – комерційна надбавка до ціни,

Неч – надбавка до ціни у разі випуску екологічно чистої продукції,

Пк – плата за наднормативне використання природних ресурсів,

Пз – плата за наднормативне забруднення НС.

У разі ефективної ППД останні елементи формули ведуть до зниження ціни, підсилюючи конкурентоспроможність регіонального продукту.

З урахуванням ринкової складової параметри ЕК допустимо визначати за допомогою індексу Лернера, що є показником ступеня конкурентності регіонального ринку:

$$L = \frac{P - MC}{P} \quad (5.4)$$

де

P – ціна (в даному випадку на екологічну продукцію),

MC – граничні витрати на виробництво екопродукції.

Саме цей показник характеризує ринок монополій, і в умовах створення ринку досконалої конкуренції в регіонах країни найбільш підходить для аналізу екологічної складової ринкового середовища.

До цієї групи віднесемо й нарощування екологічних фондів, мета яких – формування централізованого джерела фінансування природоохоронних потреб незалежно від державного бюджету і бюджетів територій. Завдання таких фондів в підвищенні ЕК в основному опосередковані.

Таблиця 5.1

Основні завдання екологічних фондів регіонів і їх дія на екологічну конкурентоспроможність

Завдання	Ступінь і наслідки дії
1. Фінансування	Висока, направлена на поліпшення «екологічного іміджу» регіону
2. Забезпечення екологічної безпеки населення	Середня, направлена на підтримку рівноваги в системі «природа – населення – господарство»
3. Впровадження екологічно чистих технологій	Висока, сприяє переходу на інноваційний і природозберігаючий тип регіонального господарювання

На відміну від матеріально-речової, фінансова сторона фондоутворення припускає створення екологічних фондів, головна мета яких полягає в інвестуванні природоохоронних потреб. У світлі ЕК це припускає мобілізацію фінансових ресурсів на кредитування програм, на покращення якості навколишнього середовища і впровадження в регіональне виробництво екологічно чистих технологій.

Особливу значущість питання екологічної конкурентоспроможності набувають при сприйнятті територій як еколого-соціальної економічної системи, що складається з трьох підсистем. У зв'язку з цим регіональну систему слід розглядати з позиції аналізу триади «природа – населення – господарство», або так званої еколого-соціально-економічної системи, виступаючої у вигляді сукупностей елементів і стосунків, об'єднаних в єдине ціле.

У зв'язку з цим еколого-соціально-економічна система (ЕСЕС) регіонального рівня є об'єктивно існуюче, структурно-ієрархічне поєднання аспектів екологічного, соціально-економічного характеру, що функціонує в межах регіону на основі економічних, еколого-економічних, соціально-екологічних, екологічних, соціально-економічних і соціальних зв'язків. Природа, особливості, властивості ЕСЕС регіону, як будь-якої іншої цілісної системи, визначаються структурою, складом утворюючих її компонентів, мірою впорядкованості внутрішніх зв'язків між ними.

Так, екологічна складова регіональної системи характеризує можливості організації в регіоні виробничих потужностей з позиції ресурсної забезпеченості та взаємозв'язків компонентів

навколишнього середовища. Економічна – свідчить про можливість насичення території виробничими об'єктами без збитку для стійкості природного середовища. Соціальна складова характеризує взаємодію виробництва та розселення з рештою компонентів навколишнього середовища.

Саме на основі концепції ЕСЕС можлива територіальна організація природокористування. Під нею традиційно розуміють впорядковування в просторі різних форм використання природних ресурсів й екологічного потенціалу ландшафтів [33].

Одиницями територіальної організації виступають:

- ✓ просторові елементи (квартали, оброблювані ділянки і ін.);
- ✓ просторові комплекси (міста, крупні кар'єри, заповідники і ін.);
- ✓ регіональні комплекси (промислова агломерація, сільськогосподарські та рекреаційні райони). При всій різноманітності й масштабності всі вони мають першоосновою природну систему різного ступеня трансформації. Звідси як обов'язковий елемент у визначенні ЕК виступає визначення ступеня антропогенного перетворення ландшафтів. Найбільш прийнятним розрахунком тут виступає:

$$K = \sum (Pg_z) n / 100, \quad (5.5)$$

де

K – коефіцієнт антропогенного перетворення ландшафтів,

z – ранг,

g – індекс глибини перетворення,

p – площа контурів, %,

n – кількість контурів.

В межах України найбільший коефіцієнт мають ландшафти степової зони (7,79), серед регіонів, за підрахунками К. Позаченюк, він максимальний в Донецькому (7,43) і Придніпровському (7,52) [33].

На наш погляд, саме в антропогенних освоєних регіонах підвищуються екологічні параметри міжрегіональної конкурентоспроможності, й одночасно параметри екологічної конкурентоспроможності мають тенденцію до скорочення, зважаючи на посилення деструктивної дії на середовище (засмічення, викиди і тому подібне). Як наслідок, обґрунтовано

виділення в системі «природа – суспільство – господарство» особливої, четвертої підсистеми – екологічної мережі.

Більшістю дослідників екопроблем під останньою розуміється впорядкування територіальної структури природних ландшафтів, характер їх чергування з селітебними територіями, агроландшафтами, промисловими зонами і транспортними комунікаціями [33].

Аналогічне трактування такої мережі у ряді законодавчих актів. Згідно з положенням Закону України «Про загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки», базовими структурними елементами екомережі виступають: а) природні регіони, б) природні коридори, в) буферні зони [86], а також слабопорушені природні комплекси, що мають вищі конкурентні позиції за рахунок значного збереження природно-ресурсного потенціалу, різноманітності та стійкості середовища.

Інші екологічні критерії враховуються при визначенні конкурентоспроможності регіону як квазікорпорації. В цьому випадку господарський комплекс регіону зіставимо з потенціалом ТНК. Проте розроблені методики оцінки екологічного компоненту конкурентоспроможності ТНК не можуть бути використані повністю через відмінності управлінського й територіально-господарського характеру. Різний і характер екологічної діяльності: на регіональному рівні він ширший і тісно пов'язаний з національними регуляторами. Успішність еколого-економічної діяльності в цьому випадку залежить від чотирьох структурних блоків.

Це, перш за все, екологічний менеджмент, на основі якого здійснюється планування, організація і керівництво всіма видами екологічної діяльності. Через розпиленість суб'єктної господарської бази регіону всі три управлінські функції повинні координуватися адміністративними структурами. На них же, як показує європейський досвід, покладаються функції контролю над екодіяльністю. Конкурентні переваги в цьому блоці діяльності визначаються наявністю професійних працівників як на підприємствах, так і в центральних та місцевих органах.

Другим блоком виступає блок, що формує фінансово-кредитний механізм регіонального природокористування. Саме такий механізм:

✓ формує та регулює фінансові потоки, що складаються з централізованих надходжень на охорону та поліпшення

регіонального НС і платежів за погіршенням якості та самовільне використання природних ресурсів;

- ✓ утворює фінансові кошти регіональних екологічних фондів і організовує їх ефективний рух і витрачання.

Третім блоком екодіяльності виступає екологічний аудит. Його метою є оцінка відповідності навколишнього середовища території вимогам законодавчих і нормативних актів і критеріям ефективності в області охорони НС й екологічної безпеки [166]. На наш погляд, окрім традиційних завдань, що визначають екологічний стан і ПД конкретної території, рахунково-перевірочний ареал екоаудита сприяє об'єктивному виявленню стану і резервів конкурентоспроможності суб'єктів господарювання у сфері ресурсокористування.

Четвертий, екомаркетинговий блок формується під впливом інтересів регіонального відтворювального процесу. Функції саме цього блоку безпосередньо впливають на підвищення конкурентоспроможності підприємств і господарських територій у вигляді:

- ✓ прогнозування сучасної кон'юнктури товарів і технологій на основі глибокого аналізу попиту і пропозиції;

- ✓ розробки, виготовлення і впровадження екологічно чистої техніки і технології виробництва;

- ✓ спільної міжфірмової діяльності у формуванні структури регіонального ринку з урахуванням екологічних обмежень;

- ✓ реалізації комплексу еколого-технічних рішень з раціонального використання природних ресурсів і заходів щодо зниження негативної дії на НС [166].

Окрім цього, маркетинговий блок залишається сполучною ланкою між підприємствами та торгівлею, формує канали руху товару традиційної й екологічно чистої продукції. На наш погляд, функції екомаркетингу в діагностиці конкурентоспроможності можуть бути вирішені за рахунок: а) індикації екологічного стану продукції, що випускається; б) прогнозу стану субрегіональних торгових систем на основі передбачуваних значень еколого-економічних дій і трансформацій.

Уявлення про екологічні аспекти конкурентоспроможності великих міжнаціональних фірм здобули певну популярність [210]. Механічне перенесення цих думок на регіональний рівень неправомірне через значні відмінності в самоорганізації. Разом з тим

погляди на регіон як на організовану сукупність господарських суб'єктів дають змогу застосувати цей підхід. У даному випадку параметри ЕК набувають субординованої структури.

З'являється можливість зіставити суб'єкти за структурними (параметри 1-3), управлінсько-фінансовими (5-5) і результуючими параметрами (7-8) ЕК.

Для реалізації екологічної параметризації конкурентоспроможності необхідний набір показників, за допомогою яких можна було б чітко відрізнити екологічні благополучні ризики від подібних, в яких відбулися істотні деструктивні зміни. Найбільш прийнятним при цьому є зв'язаний аналіз показників екологічної діяльності в середовищі а) ресурсозберігання, б) ресурсозабруднення. В результаті обліку кореляції всіх пар параметрів отримуємо кореляційну матрицю, яка служить основою для таких методів багатовимірного аналізу, як множинна регресія та факторний аналіз. Окрім традиційної, складеної при аналізі ЕК застосовуємо аналіз детермінації, який дозволяє визначити зв'язаність різних параметрів еколого-економічної діяльності – як числових, так і нечислових. Метод дозволяє встановити залежність між різними компонентами регіональних систем, враховувати сукупну дію багатьох чинників, ранжувати залежність за величиною власних критеріїв значущості конкурентоспроможності. В цілому це може призвести до індикації регіональних систем за еколого-економічними показниками конкурентоспроможності.

Екологічні критерії регіональної конкурентоспроможності виступають важливою складовою інтегрального показника конкурентоспроможності територіальних одиниць мікро- та мезорівня. Розробка таких критеріїв залежить від поглядів на регіон як мікродержавну структуру, територіально-системне утворення та квазікорпорацію. Перший з них припускає пошук критеріїв ЕК у системі індексації екологічної сталості території, дії капітальних фондів на екостійкість і конкурентоспроможність. Другий підхід є істотною редукцією першого, коли на основі коефіцієнта антропогенного перетворення середовища виявляються конкретні позиції регіонів. При погляді на регіон як на квазікорпорацію передбачається спиратися на модель регіонального господарського комплексу як сукупності чотирьох взаємодіючих блоків. Результуючою такої взаємодії стають екологічні параметри

конкурентоспроможності, які виявляються в технологіях випуску, фінансування та реалізації продукції.

Охорона довкілля є одним з основних пріоритетів, що впливає на соціально-економічний розвиток регіону. Для стабілізації екологічної ситуації в регіоні постійно здійснюється реалізація практичних природоохоронних дій, на які були спрямовані фінансові ресурси державного та місцевих бюджетів, а також залучені інвестиції.

Зокрема, на здійснення природоохоронних заходів і поліпшення стану довкілля регіону з обласного фонду охорони навколишнього природного середовища у 2010 році профінансовано 9727,2 тис. гривень (будівництво та реконструкція каналізаційних очисних споруд, КНС, розчистка русел річок, захист від підтоплення, поводження з токсичними відходами, проведення заходів щодо збереження об'єктів природно-заповідного фонду, виконання науково-дослідних, проектних робіт, тощо). У 2011 році передбачене виділення з обласного фонду охорони навколишнього природного середовища коштів у сумі становило 22420,1 тис. гривень на здійснення природоохоронних заходів на території області.

Загалом можна стверджувати, що до найважливіших напрямків взаємодії регіонів у розв'язанні соціально-економічних та екологічних проблем слід віднести:

- ✓ комплексне використання природних ресурсів, особливо рекреаційних, враховуючи особливості економіко-географічного положення;

- ✓ планування, розробку програм соціально-економічного розвитку, проектів виробництв, реалізація яких вимагає тісного співробітництва декількох територій;

- ✓ розвиток транспортного господарства міжобласного значення відповідно європейським стандартам, який вимагає об'єднання зусиль відповідних органів зацікавлених територіально-адміністративних утворень;

- ✓ вирішення актуальних питань щодо охорони природного середовища, екологічного захисту довкілля, природоохоронних та соціально-економічних проблем, взаємодія у сфері фінансово-кредитної системи.

Згідно з Державною стратегією регіонального розвитку до 2015 р. головною метою сучасного етапу є створення умов для підвищення конкурентоспроможності регіону у можливості

утримувати стає динамічне зростання на сучасній технологічній основі з високою продуктивністю та зайнятістю, в тому числі за рахунок «зелених» робочих міст.

Передбачається, що це дасть змогу забезпечити динамічний збалансований розвиток країни в цілому та наблизити стандарти життя до європейських.

Закладення передумов переходу до сталого розвитку регіону і досягнення екологізбалансованого природокористування повинно бути пов'язано з створенням умов щодо реалізації дієвої екологічної політики в регіоні, яка направлена на зниження ресурсоемності виробництва, раціоналізацію процесів природокористування, стабілізацію та покращення екологічної ситуації.

Вагомим компонентом та смисловим наповненням цих стратегічних векторів стане стратегія трансформаційних зрушень у регіональному вимірі. При цьому вагомою її домінантою, що визначає конкурентоспроможність та економічну привабливість регіону є спроможність щодо забезпечення сприятливих та екологізбалансованих умов проживання.

Між тим головною метою екологічної доктрини регіону на довгострокову перспективу є – підвищення якості життя населення регіону, перш за все за рахунок поліпшення екологічних параметрів системи життєзабезпечення, доведення показників конкурентоспроможності продукції регіону до світового рівня за рахунок впровадження нових наукоємних, ресурсозберігаючих технологій, створення стабільного екологібезпечного господарсько-виробничого комплексу, який зможе ефективно функціонувати і розвиватися в нових економічних умовах.

Резюмуючи вищевикладене, можна констатувати, що подальше економічне зростання в регіональному розрізі та вихід з еколого-економічної кризи можливе лише за таких умов:

- ✓ усунення існуючих диспропорцій в розвитку господарсько-виробничого комплексу регіону;
- ✓ раціонального використання унікального рекреаційного потенціалу як складової регіональної моделі еколого-збалансованого природокористування;
- ✓ формування ефективної інноваційної політики регіону, яка б базувалася на останніх науково-технічних досягненнях,
- ✓ розробки моделі інвестиційно-інноваційного розвитку регіону, що забезпечить умови трансформації результатів наукових

досліджень в ресурсозберігаючі, наукоємні, мало- і безвідходні технології та конкурентоспроможні товари та послуги;

✓ цільового розвитку фінансово-кредитного механізму інвестиційно-інноваційного потенціалу шляхом переходу до програмно-цільових методів управління, які передбачають визначення конкретних завдань, конкретних об'єктів досліджень та строків виконання науково-дослідних робіт з обов'язковим урахуванням глобальних процесів світового розвитку.

Саме ці нові принципи і підходи повинні стати основою стратегії інноваційної екологічної політики держави, а першочерговими завданням повинен бути чіткий вибір щодо моделі переходу до нової системи еколого-економічних координат в розрізі не лише держави, а й окремих регіонів через розробку та впровадження регіональної екологічної доктрини.

На сучасному етапі суспільного розвитку, якому притаманне прискорення темпів науково-технічного прогресу з одного боку, та загострення уваги на ресурсно-екологічній безпеці - з іншого, особливого значення набуває процес розробки стратегії розвитку регіону з урахуванням її ресурсно-екологічних можливостей і оптимізації територіальної структури економічної системи. Крім того, необхідно враховувати світові тенденції розвитку і вдосконалення господарських зв'язків, орієнтацію на ефективний пошук альтернатив щодо ресурсозамещення у всіх сферах виробничої і невиробничої діяльності.

Однією з проблем сучасності є те, що функції економічного стимулювання і дотримання екологічних вимог ще недостатньо розвинені і не змушують підприємства змінювати технології виробництва на менш ресурсомісткі. Економічні механізми у сфері природокористування також недостатньо ефективні. Це обумовлює складність втілення екологічної домінанти при розробці стратегії розвитку регіону.

У даному контексті необхідно зазначити, що на сучасному етапі важливо забезпечити максимально повну реалізацію економічного потенціалу регіонів у стратегії формування високопродуктивної еколого-економічної системи, що можливо лише за рахунок реалізації курсу «зеленої» економіки.

Саме тому рішенням обласної ради від 9 листопада 2007 року № 347-V схвалена “Стратегія економічного та соціального розвитку Одеської області на період до 2015 року“, яка визначає основні пріоритети розвитку економіки та соціальної сфери на

довгострокову перспективу (табл. 5.2), однак, при цьому не завжди акцентується увага на екологічній домінанті розвитку регіону, яку доцільно відокремити в самостійний регламент.

Між тим головною метою екологічної доктрини регіону на довгострокову перспективу є – підвищення якості життя населення регіону, перш за все за рахунок поліпшення екологічних параметрів системи життєзабезпечення, доведення показників конкурентоспроможності продукції регіону до світового рівня за рахунок впровадження нових наукоємних, ресурсозберігаючих технологій, створення стабільного екологічнобезпечного господарсько-виробничого комплексу, який зможе ефективно функціонувати і розвиватися в нових економічних умовах.

Таблиця 5.2

Пріоритети та цілі Стратегії розвитку Одеської області до 2015 р. [17]

Пріоритет № 1. Одеська область – територія суспільно-політичної стабільності та відкритої влади	Ціль № 1. Прозора і передбачувана влада	<ul style="list-style-type: none"> ■ забезпечення публічності дій влади; ■ запровадження регулярного звітування перед громадою; ■ підтримка громадського контролю дій влади; ■ попереднє опублікування та обговорення проектів нормативних актів; ■ залучення громадськості до розроблення програмних документів; ■ запровадження прозорих процедур призначення посадових осіб
	Ціль №2. Партнерство гілок влади	<ul style="list-style-type: none"> ■ розмежування повноважень і функцій органів виконавчої влади та місцевого самоврядування; ■ удосконалення міжбюджетних відносин; ■ паритет і консенсус у регіональному розвитку; ■ запровадження солідарної відповідальності
	Ціль № 3. Правовий захист особистості	<ul style="list-style-type: none"> ■ формування правового середовища; гарантування прав споживача; ■ попередження незаконної міграції
Пріоритет № 2. Одеська область – центр міжнародних комунікацій	Ціль № 4. Ефективне використання транспортно-транзитного потенціалу	<ul style="list-style-type: none"> ■ модернізація транспортної інфраструктури; ■ створення умов для руху вантажів і пасажирів; ■ спрощення процедур перетину кордону; ■ розвиток обслуговуючої інфраструктури

Продовження табл.5.2

	Ціль №5. Підвищення авторитету регіону на міжнародному рівні	<ul style="list-style-type: none"> ■ розвиток міжрегіональних зв'язків; ■ створення сприятливого ділового клімату; ■ активізація торгово-економічних зв'язків; ■ презентація регіону на міжнародних ринках
	Ціль №6. Міжнародний туристичний центр	<ul style="list-style-type: none"> ■ підвищення рівня туристичних послуг; ■ створення сучасної туристичної інфраструктури; ■ інформаційне забезпечення туризму
Пріоритет № 3. Одеська область – регіон сучасних інноваційних технологій	Ціль № 7. Формування наукових центрів сучасних технологій (технопарків)	<ul style="list-style-type: none"> ■ підтримка фундаментальних і прикладних наукових розробок; ■ інтеграція науки у бізнес-середовище (венчурний капітал)
	Ціль № 8. Розвиток високотехнологічних наукоємних галузей	<ul style="list-style-type: none"> ■ впровадження нових виробничих систем; ■ формування ФПГ, консорціумів; ■ впровадження міжнародних систем стандартизації та сертифікації
	Ціль №9. Інституційне забезпечення внутрішнього ринку	<ul style="list-style-type: none"> ■ створення системи іпотечного кредитування; ■ формування ринку землі; ■ активізація ринкової інфраструктури
Пріоритет № 4. Одеська область – регіон високої якості життя	Ціль № 10. Високі стандарти життя	<ul style="list-style-type: none"> ■ досягнення високого рівня екологічної і техногенної безпеки; ■ надання якісних і доступних послуг усіх видів; ■ підвищення рівня медичного забезпечення
	Ціль №11. Доходи населення	<ul style="list-style-type: none"> ■ високооплачувані робочі місця; ■ диверсифікація джерел доходів; ■ детінізація доходів населення; ■ гарантії збереження заощаджень
	Ціль № 12. Гармонічний розвиток особистості	<ul style="list-style-type: none"> ■ забезпечення рівних можливостей для отримання освіти; ■ збереження культурних надбань регіону; ■ збереження етнічної самобутності населення області; ■ формування здорового образу життя

Резюмуючи вищевикладене, можна констатувати, що подальше економічне зростання в регіональному розрізі та вихід з еколого-економічної кризи можливе лише за таких умов:

✓ усунення існуючих диспропорцій в розвитку господарсько-виробничого комплексу регіону;

✓раціонального використання унікального рекреаційного потенціалу як складової регіональної моделі еколого-збалансованого природокористування;

✓формування ефективної інноваційної політики регіону, яка б базувалася на останніх науково-технічних досягненнях,

✓розробки моделі інвестиційно-інноваційного розвитку регіону, що забезпечить умови трансформації результатів наукових досліджень в ресурсозберігаючі, наукоємні, мало- і безвідходні технології та конкурентоспроможні товари та послуги;

✓цільового розвитку фінансово-кредитного механізму інвестиційно-інноваційного потенціалу шляхом переходу до програмно-цільових методів управління, які передбачають визначення конкретних завдань, конкретних об'єктів досліджень та строків виконання науково-дослідних робіт з обов'язковим урахуванням глобальних процесів світового розвитку.

Саме ці нові принципи і підходи повинні стати основою стратегії інноваційної екологічної політики держави, а першочерговими завданням повинен бути чіткий вибір щодо моделі переходу до нової системи еколого-економічних координат в розрізі не лише держави, а й окремих регіонів через розробку та впровадження регіональної екологічної доктрини. Тому удосконалення як національної так і регіональної політики повинно базуватися на наступних принципах:

✓ Сформуванати ефективну інноваційну політику регіону, яка б базувалася на новітніх науково-технічних досягненнях.

✓ Розробити модель інвестиційно-інноваційного розвитку регіону, що забезпечить умови трансформації результатів наукових досліджень в ресурсозберігаючі, наукоємні, мало- і безвідходні технології та конкурентоспроможні товари та послуги.

✓ Забезпечити цільовий розвиток фінансово-кредитного механізму інвестиційно-інноваційного потенціалу шляхом переходу до програмно-цільових методів управління, які передбачають визначення конкретних завдань, конкретних об'єктів досліджень та строків виконання науково-дослідних робіт, а також відповідні умови послідовного досягнення поставлених цілей з обов'язковим урахуванням глобальних процесів світового розвитку.

✓ Розробити регіональний план дій з охорони навколишнього природного середовища. на засадах «зеленої» економіки.

- ✓ Розробити концепцію та стратегію (доктрини) «зеленої» економіки на регіональному рівні.
- ✓ Розробити регіональну цільову програму «Впровадження екологічно чистого виробництва».
- ✓ Удосконалити механізми «зеленого» розвитку регіональних економічних систем і стратегічних напрямків підвищення їхньої ефективності в контексті забезпечення належного рівня економічної безпеки регіону.
- ✓ Створити мережу регіональних екотехнопарків та активізувати механізми розвитку «зеленого» бізнесу.
- ✓ Посилити важелі впливу регіонального екологічного менеджменту.
- ✓ Поширити використання процедур екологічного аудиту в практиці прийняття регіональних екологічних рішень.
- ✓ Забезпечити комплексний розвиток екологічного туризму у регіональній господарській системі.
- ✓ Створити конкурентний продукт у сфері лікувально-оздоровчого туризму.
- ✓ Завершити будівництво систем водопостачання на півдні Одеської області та реконструкцію системи водопостачання міста Одеси і приміських населених пунктів.
- ✓ Активізувати пошук якісних підземних вод та буріння артезіанських свердловин у населених пунктах, в яких існує дефіцит питної води.
- ✓ Налагодити належний матеріально-технічний розвиток водопровідно-каналізаційного господарства міст, селищ та сіл області.
- ✓ Розробити екологоорієнтовану стратегію розвитку водогосподарського комплексу для досягнення балансу між екологічними і економічними потребами регіону в водних ресурсах.
- ✓ Забезпечити розвиток регіональної енергоефективної та малозабруднюючої транспортної інфраструктури, впровадження «зеленого» транспорту.
- ✓ Забезпечити на державному та регіональному рівнях розвиток «чистої» енергетики, відновлюваних джерел енергії, розширення застосування автономних енергетичних технологій, тощо.
- ✓ Забезпечити охорону та збереження природних ландшафтів за міжнародними стандартами.

✓ Удосконалити мотиваційні важелі для організації та розвитку рекреаційної діяльності, зокрема на природних територіях.

Констатуючи вищезазначене, можна стверджувати, що критеріями розвитку «зеленої» економіки в Україні є:

✓ динаміка трансформаційних зрушень в контексті з технологічним рівнем екологічної модернізації;

✓ рівень розвитку суспільного світогляду щодо інноваційних напрямів «озеленення» економіки;

✓ сучасні реалії економічного зростання через призму зміни моделей виробництва та споживання;

✓ тенденції формування демократичних інститутів та ринкової економіки на тлі соціальних перетворень.

Успішність здійснюваних трансформаційних процесів дозволила перенести головну увагу процесу «Довкілля для Європи» із підтримки Західними країнами своїх Східних сусідів до процесу спільного прийняття рішень у пан-Європейському контексті, що мало своїм результатом прийняття великої кількості Конвенцій та пан-Європейських стратегій. Значний внесок тут належить саме країнам з перехідною економікою. Із зростанням рівня досвіду вони почнуть відігравати дедалі важливішу роль у процесі розробки міжнародної політики у цій сфері. В зв'язку з цим є сенс і надалі поширювати та пропагувати ідеологію розвитку «зеленої» економіки як основну парадигму трансформації суспільних відносин не лише в Україні, а і в її регіонах. Так 6-7 жовтня 2011 року вперше в масштабах України та країн СНД відбувся міжнародний екологічний форум «Зелена економіка. Зелені технології. Зелені інвестиції.», проведений в м. Одеса та організований під егідою Програми Організації Об'єднаних Націй з навколишнього середовища та патронатом Міністерства екології та природних ресурсів України, Національної академії наук України, Одеської державної адміністрації, обласної ради.

Науково-методичне забезпечення екологічного Форуму здійснювали Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України і Державне управління охорони навколишнього природного середовища в Одеській області.

На Форумі було розглянуто такі актуальні питання:

➤ «Зелена» економіка як сучасна парадигма економічного зростання;

- Ідеологічний базис та інституційні чинники розвитку «зеленої» економіки;
- Ресурсна ефективність та еколого-економічні реформи в сучасних умовах трансформаційних зрушень;
- Напрями розвитку «зеленої» економіки в Україні;
- «Зелені» інвестиції та «зелене» оподаткування як складові «зеленої» економіки;
- Розвиток «зелених» технологій: стан, проблеми та перспективи;
- Еколого-економічні важелі активізації розвитку «зеленої» економіки в Україні;
- «Зелена» стратегія розвитку приморських регіонів;
- Міжнародні аспекти розвитку «зеленої» економіки;
- «Зелений» курс ЮНЕП в Україні.

Прийнята Резолюція міжнародного екологічного Форуму дала змогу визначити основні вектори масштабних стратегічних ініціатив на національному та регіональному рівнях:

а) в сфері системної екологізації державної політики:

- Розробити Концепцію «зеленого зростання» в Україні та затвердити Указом Президента України з визначенням дій на національному та регіональному рівнях.
- Розробити та впровадити «Програму структурної трансформації економіки України до 2030 року», яка б передбачала скорочення сировинних та енергоємних галузей промисловості в економіці України, поетапне зменшення експорту продукції видобувних та енергоємних галузей виробництва, впровадження ресурсощадних та безвідходних технологій в промисловості, транспорті, сільському господарстві та комунальній сфері.
- Провести експертизу чинного законодавства щодо його відповідності принципам «зеленої» економіки, так і на предмет його адаптації до європейського законодавства з метою створення необхідного правового поля і стимулюючих фінансово-економічних механізмів.
- Розробити та затвердити на державному рівні довгострокову стратегію сталого розвитку з визначенням пріоритетів, завдань та цільових орієнтирів розвитку держави крізь призму «зеленої» економіки.

б) в сфері екологізації регіональної політики:

- Розробити регіональний план дій з охорони навколишнього природного середовища на засадах «зеленої» економіки.
- Визнати Одеську область полігоном щодо розробки моделі «зеленої» стратегії регіону.
- Розробити концепцію та стратегію «зеленої» економіки на регіональному рівні.
- Удосконалити механізми «зеленого» розвитку регіональних економічних систем і стратегічних напрямків підвищення їхньої ефективності в контексті забезпечення належного рівня економічної безпеки регіону.
- Посилити важелі впливу регіонального екологічного менеджменту.

в) в сфері екологізації наукових досліджень

- Забезпечити формування теорії трансформаційних зрушень національного господарства через призму «зеленої» (екологоорієнтованої) економіки та системи уявлень, які об'єктивно відображають тенденції та результати трансформацій, що відбуваються.
- Визначити пріоритетні напрямки фундаментальних наукових досліджень в сфері «зеленої» економіки;
- Забезпечити впровадження досягнень науково-технічного прогресу, екологічно безпечних, маловідходних і безвідходних технологій і виробництв, використання вторинних ресурсів.
- Сформувати високоекологічну культуру населення на основі комплексної і безперервної системи екологічної освіти та виховання і освіти.

При цьому міжнародна співпраця повинна стати домінантною рисою і рушійною силою екологічних реформ в просторовому контексті. В зв'язку з цим є сенс і надалі поширювати та пропагувати ідеологію розвитку «зеленої» економіки як основну парадигму трансформації суспільних відносин в Україні.

5.2. Контури «зеленого регіоналізму» (на прикладі туристично-рекреаційної діяльності)

5.2.1. Туристична індустрія як вектор «зеленої» економіки

Індустрія туризму є досить складною системою, ступінь розвитку якої залежить від рівня розвитку економіки країни в цілому. Це також одна з найбільш чутливих галузей до різного роду катаклізмів і потрясінь. Світова фінансова криза 2008-2009 років негативно вплинула майже на всі галузі економіки, у тому числі і на туризм. Так, у 2009 році доходи від міжнародного туризму склали 852 млрд. дол. США, впавши з рівня 942 млрд. дол. у 2008 році. Не зважаючи на об'єктивні труднощі останніх років, за прогнозом Всесвітньої ради з туризму і подорожей (WTTC) очікується стійке зростання туризму в період з 2009 по 2020 роки, в середньому на 4,4 % в рік. Одночасно зростатимуть і доходи від туризму – до 2 трлн. дол. США у 2020 році. На даний час однією з найбільш значущих тенденцій розвитку світового туризму є різке посилення конкуренції на ринку туристичних послуг, як наслідок поступово зростаючої кількості країн з амбітними планами щодо залучення туристів, а також перенасичення туристичного ринку однотипною пропозицією. Тому як на рівні державних структур у сфері туризму, так і на рівні туристичного бізнесу йде пошук нових технологій залучення туристів, розширення сфери пропозиції турпродукту і поглиблення його екологічної спеціалізації. У цьому контексті пропагування можливостей національного туристичного ринку вже давно стало спільною справою держав і приватних туристичних компаній. Будь-яка держава, яка розраховує на бюджетні надходження від туризму, повинна вкладати кошти в дослідження своїх територій з метою виявлення туристського потенціалу і раціонального облаштування екологічної туристичної інфраструктури, підготовки на цій основі програм розвитку туристичної галузі і курортних регіонів та постійне інформаційне супроводження галузі і рекламу. Звернемо увагу на те, що в країнах з розвиненою туристичною індустрією виділяються значні кошти на просування власного туристичного продукту на міжнародний турринок, що обумовлено, насамперед, високими вимогами сучасних туристів щодо отримання загальної інформації про країну, яка формує її туристичний імідж і вирізняє посеред інших країн з подібними туристичними пропозиціями. Так, наприклад, у 2009 році

Міністерством культури і туризму Турецької Республіки на просування власного «зеленого» рекреаційного потенціалу тільки на українському ринку туристичних послуг було витрачено близько 3,0 млн. дол. США. В той же час в обмін на фінансові впливання в туризм країна має: швидке повернення коштів (4-10 років), збільшення національного доходу без здійснення сировинних витрат, зростання зайнятості населення, збільшення надходження валюти та поліпшення платіжного балансу та екологізації інфраструктури країни. Українські науковці вважають, що для покращення екології довкілля, забезпечення інтеграції українського туристичного продукту, зокрема регіонального, в міжнародний туристичний простір необхідно посилити роль держави у сфері екологізації туризму шляхом формування ефективної моделі співпраці влади, бізнесу та суспільства на основі впровадження технологій «зеленої» парадигми економіки (рис.5.3).

Згідно з даними Всесвітньої туристичної організації (ВТО), в світі налічується 15 країн, в яких надходження від туризму перевищують доходи від експорту нерідко у багато разів (острівні держави в зоні вологих субтропіків і тропіків), у 45 країн надходження від туризму перевищують 1/4 частину від обсягу експорту (держави із слаборозвиненою економікою). Для 38,0 % держав туризм – головне джерело доходу, а для 83,0 % країн туризм є одним з п'яти основних джерел доходу. Проте, країни СНД (у т.ч. і Україна) займають вельми скромне місце на світовому ринку туристичних послуг, на їх долю припадає менше 2,0 % світового туристичного потоку. Отже таке становище та новітні підходи до формування регіонального турпродукту потребує структурних перебудов в регіональному туристично-рекреаційному комплексі та розробки зелених стратегій розвитку регіону (рис.5.4).

Вигідне транспортно-географічне розташування багатьох регіонів України, сприятливі природнокліматичні умови, наявність лікувальних ресурсів і значної кількості пам'яток культури й архітектури формують високий туристично-рекреаційний потенціал та попит на його використання. Однак, самі по собі унікальні природні ресурси і об'єкти культурної спадщини не можуть розглядатися як єдина і достатня умова для забезпечення успішного розвитку туризму в регіоні. Ефективне і раціональне використання вказаних ресурсів при одночасному розвитку матеріально-технічної бази туризму, широкий інформаційний підтримці в'їзного і внутрішнього туризму, підвищенні якості послуг і залученні в галузь професійних кадрів в сукупності забезпечать підвищення конкурентоспроможності регіонального туристичного продукту в середньо- і довгостроковій перспективі.

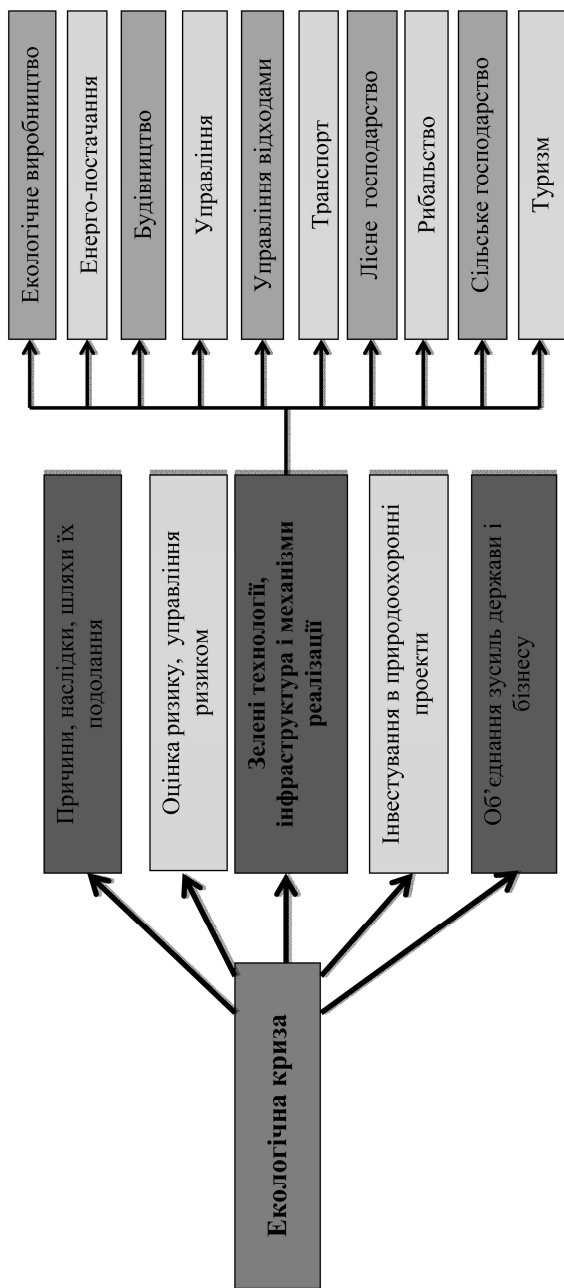

Рис. 5.3. «Зелена» модернізація української економіки

Рис. 5.4. Передумови формування «зеленої» стратегії розвитку туристичного регіону

При цьому процес формування і розвитку індустрії туризму як значущої галузі територіальної спеціалізації на даний час неможливий тільки за рахунок використання діючих ринкових механізмів без реальної підтримки і активної координуючої участі з боку держави, формування державно-приватного партнерства, що передбачає ефективну взаємодію всіх органів влади, туристичного бізнесу, наукових і громадських організацій в реалізації проєктів і програм «зеленої» туристичної спрямованості.

Звернемо увагу на те, що нерівномірність регіонального розвитку і рівня життя населення створює передумови для соціальної напруги в суспільстві, загрожує територіальній цілісності країни, стримує динаміку соціально-економічних показників, уповільнює ринкові перетворення та знижує їх ефективність. У зв'язку з цим державна регіональна політика повинна бути спрямована на створення умов для підвищення конкурентоспроможності регіонів, як основи їх динамічного розвитку та усунення значних міжрегіональних диспропорцій [84, с.401]. Розробка стратегії управління розвитком регіону базується на основних сформованих напрямках екологобезпечної політики і потребує суттєвої адаптації існуючих у нашій країні норм і вимог до загальноєвропейських стандартів. Це вимагає поєднання всього позитивного, що набуто вітчизняною і світовою спільнотою в сфері

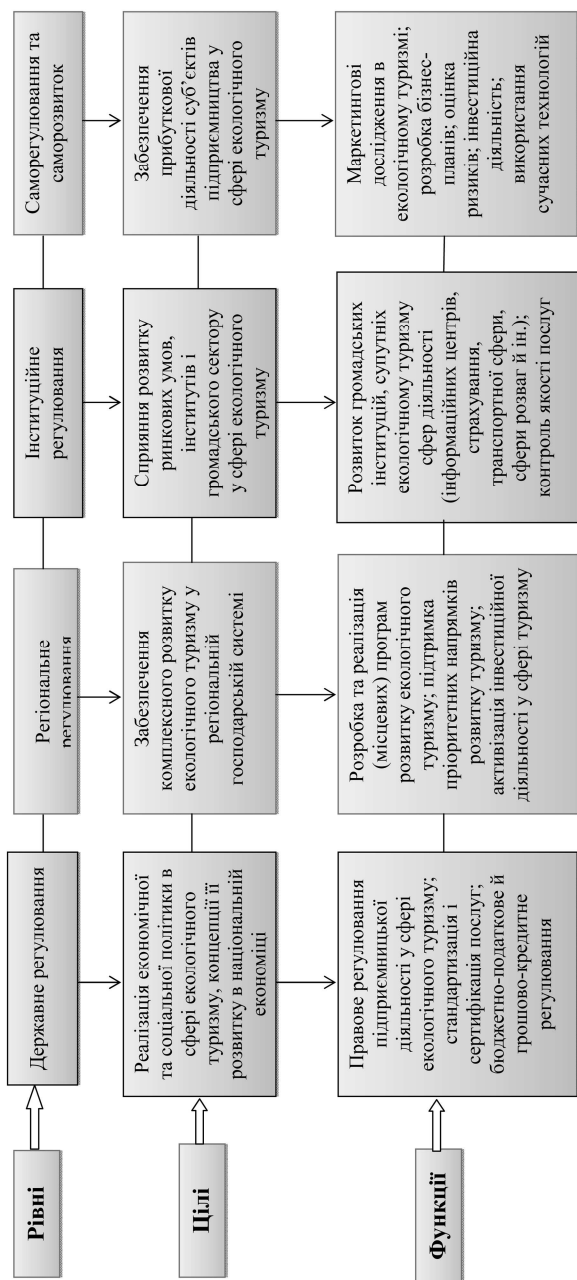

Рис. 5.5. Функціонально-цільова організаційно-економічного механізму розвитку екологічного туризму в регіоні

теоретичних, методологічних, практичних основ раціоналізації використання природно-ресурсного потенціалу туризму та рекреації, оптимізації функціонування еколого-економічної системи, збереженні якості навколишнього природного середовища в контексті екологобезпечного просторового розвитку. Зауважимо, що теоретичний базис, що закладений в основу нового курсу сучасної економіки, задекларований у директивних документах ООН, передбачає розуміння під поняттям «зелена економіка» системи видів економічної діяльності, що пов'язані з виробництвом, розподілом і споживанням товарів і послуг, які призводять до доброту людини в довгостроковій перспективі, не піддають майбутні покоління впливу значних екологічних ризиків або екологічного дефіциту, а також спрямовані на формування нових робочих місць в регіонах.

Основними нормативно-правовими актами, що регулюють розробку принципів та реалізацію регіональної політики в Україні, на сьогоднішній день є перш за все Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2015р.

Світовий досвід формування і розвитку цивілізованих економічних систем підтверджує універсальність правила вироблення і реалізації економічної політики держави на умовах взаємоповаги, взаємодоповнення і узгодження загальнодержавних і регіональних інтересів і можливостей. Новий геополітичний простір, в якому відбувається формування принципів «зеленої економіки» і реальна побудова державності України, а також власні регіональні чинники специфічно обумовлюють необхідність принципово нових підходів у визначенні і реалізації стратегії регіонального економічного розвитку, екологізації суспільства та туризму, імперативами яких повинні виступати принципи «зеленого регіоналізму».

В контексті такого підходу, сьогодні можна достатньо впевнено стверджувати, що для ряду регіонів України, де територіальне поєднання природних умов і ресурсів рекреаційно-туристичного призначення має явно виражений характер, в стратегії регіонального соціально-економічного розвитку виправданим може бути винятковий акцент на вдосконалення і активний розвиток «зеленої туристичної індустрії». Так, у Державній стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року (Постанова КМ України № 1001 від 21.07.2006 р.) розвиток курортно-рекреаційної сфери визначено як

пріоритет для 17 регіонів України: Автономної Республіки Крим, Вінницької, Волинської, Закарпатської, Запорізької, Івано-Франківської, Київської, Львівської, Миколаївської, Одеської, Тернопільської, Херсонської, Хмельницької, Чернівецької та Чернігівської областей, міст Києва та Севастополя.

5.5.2. Екологізація туристично-рекреаційної діяльності (на прикладі курортно-рекреаційної зони Куяльник)*

Одним з важливих об'єктів, що не має аналогів у регіоні та в Україні в цілому, є рекреаційно-курортна зона Куяльник та території, що прилягають до неї.

Курорт Куяльник є унікальним за статусом рекреаційного потенціалу природним багатством. У світі дуже незначна кількість аналогічних за своїми показниками курортів, де були б сконцентровані лікувальні і рекреаційні ресурси в таких обсягах. Один з найбільш яскравих прикладів – курорти Мертвого Моря (Ізраїль), де рівень медичного і туристичного обслуговування один із найвищих.

Головним рекреаційним ресурсом Куяльницького курорту є лікувальні грязі-мули Куяльницького лиману. Куяльницькі грязі-мули за лікувальними властивостями розглядаються як еталонні. Якість лікувальних грязей і їхніх властивостей знаходяться в залежності від екзогенних процесів і екологічної ситуації, що склалася на території курорту. На сьогодні визначено значний антропогенний вплив навколишніх промислових об'єктів на стан грязів лиману. Через акваторію лиману прокладено деякі міські комунікації, проходить ділянка магістрального нафтопроводу Кременчук – Херсон – Снігирівка – Одеса.

Поруч з курортним комплексом знаходиться родовище лікувальної хлоридно-натрієвої мінеральної води, що містить також невеликий відсоток сульфатів і гідрокарбонатів. Вода Куяльницького родовища мінеральних вод використовується для лікування захворювань шлунка, печінки, жовчного міхура, кишечника, порушення обміну речовин.

* Спільно із Поляковою І.В.

Разом з тим, можна констатувати, що курортно-рекреаційна зона Куяльник та прилеглі території (басейни річок Великий Куяльник та Малий Куяльник, балки Довбока, Кубанка, Гільдендорфська, Корсунцівська, територію Куяльницького лиману) за інтегральним критерієм екологічного стану визначається на рівні **критичного**.

Одним з важливих пунктів оцінки впливу на довкілля в курортно-рекреаційній зоні є визначення потенційних загроз розвитку курорту, особливо техногенних. Згідно даних Регіональної доповіді про стан навколишнього природного середовища в Одеській області у 2009 році на березі Куяльницького лиману на відстані 4км від с. Котовка Біляївського району поблизу зсувонебезпечної ділянки розташовані склади боєприпасів та вибухонебезпечних предметів військової частини А2214 (об'єкт "Куяльник")

У 2010 році за результатами обстеження ерозійних долин рік Малий та Великий Куяльник (Іванівський район) встановлено, що в 0,5 км на південь від с. Червонознам'янка, правий схил долини р. Малий Куяльник, на активному ерозійно-зсувному схилі споруджені три магістральних газопроводи діаметром труб 0,7-0,8 м. На період обстеження деформаційних змін в охоронній зоні газопроводів не відмічено, за виключенням незначного поверхневого розмиву жорстви вапняку та суглинку делювію на незахищеному рослинністю схилі.

Екологічна та комунальна інфраструктура знаходиться в занепаді. Територія курорту має запущений вигляд, єдиний вихід - це прибирання, проте догляд за зеленими насадженнями потрібний чималий, оскільки вони більше схожі на дикорослі рослини, ніж на паркові дерева. Проблемаю є і несанкціоноване скидання і нерегулярний вивіз твердих побутових відходів в околицях курорту, із-за чого всі навколишні схили засипані сміттям. На території курорту не дотримується санітарно-пропускний режим, не регулюється рух автотранспорту.

Реконструкція дороги, що веде на Куяльник, входила в генеральний план розвитку міста близько 10 років тому, але з того часу ніяких заходів не було прийнято. Транспортна інфраструктура у жалюгідному стані – курорт обслуговує один маршрут автобуса. Дорога на курорт практично цілком розбита, покриття бетонне і не відновлювалося досить давно.

Стан використання природних ресурсів є незадовільний; подекуди спостерігається практика скиду недостатньо очищених стічних вод у р.В.Куяльник - ЖКГ смт Іванівка, в Куяльницький лиман - ДП «Клінічний санаторій ім. Пирогова» м. Одеси.

Аналіз використання підземних вод по басейну Куяльницького лиману за 2000-2010 роки показав, що найменший об'єм використання спостерігався у 2009 році (1,055 млн.м³), а найбільший - у 2005 році (1,411 млн.м³).

Аналізуючи обсяги скидів стічних вод у р. В.Куяльник та Куяльницький лиман за 2000-2010 роки, слід відзначити, що найменший об'єм скидів спостерігався у 2004р. (0,008 млн.м³), а найбільший – у 2002р. (0,036 млн.м³). Зниження об'ємів скидів стічних вод спостерігалось з 2002 до 2010 року. Об'єми скидів забруднених недостатньо очищених стічних вод на протязі 2005-2010 років знаходилися майже на одному рівні (близько 0,011 млн.м³), обсяги стічних нормативно-чистих без очистки – в межах 0,019-0,028 млн.м³.

Аналіз ситуації в просторовому контексті довів, що існує практика незаконного видобутку піску з піщаних кар'єрів прибережної смуги р. В.Куяльник, що призводить до пересихання Куяльницького лиману. На початку 2009 року було виявлено у районі села Северинівка порушення незаконними піщаними кар'єрами, що знаходяться прямо на схилах, у водоохоронній зоні Куяльницького лиману. Мала річка, що впадає в лиман, перекрита насипом, по якому їздять вантажівки. Кількома кілометрами вище села Адамовка, прямо в руслі річки, що впадають у Куяльницький лиман, вириті величезні котловани, це техногенне втручання негативно впливає на екосистему лиману.

Згідно приблизних розрахунків кожного дня вивозиться до 2500 тонн піску на суму 125 тис. гривень (при мінімальній ціні на пісок в 50 грн. за тону). При цьому розмір збитку, завданий навколишньому природному середовищу оцінюється на рівні майже 7 млн. гривень. Незважаючи на те, що у квітні 2011 року правоохоронці ліквідували незаконні піщані кар'єри на території Іванівського району, незаконний видобуток піску все ж таки продовжується.

Ситуація посилюється тим, що відсутній сам дозвіл на видобуток природних копалин в санітарній зоні Куяльницького лиману, розміщення кар'єру знаходиться саме на початку руслу

лиману. Негативним моментом є те, що сміттям перекривається напрямок води, яка впадає в лиман з річки Великий Куяльник. Крім того, при перевезенні піску допускаються факти забруднення навколишнього середовища, а саме: прямуючи під завантаження, з міста звозять сміття, яке складають на стихійні звалища в лісосадках, при дорозі.

Коштів, що є у розпорядженні курорту, не вистачає для підтримки функціонування курорту протягом року, і їх абсолютно не досить для реконструкції курорту і приведення його у відповідність зі світовими стандартами курортно-рекреаційного бізнесу.

Поряд з курортом Куяльник знаходиться ряд крупних промислових об'єктів, таких як нафтопереробний, цементний заводи, що є потенційною загрозою екології курорту. На території Лузанівки, що безпосередньо примикає до Куяльнику довгий час функціонувала промивально-пропарювальна станція залізниці. На протилежній від курорту Куяльник стороні Куяльницького лиману знаходиться крупний район міста Одеса - селище Котовське з населенням близько 300 тис. чол. З цього боку лиман ніяк не обгороджений, не обладнані місця для купання, не визначені місця скидання побутових відходів.

Таким чином, можна констатувати, що за результатами проведеного дослідження та оцінками експертів до екологічних проблем курортно-рекреаційної зони, які необхідно нагально вирішувати, відносяться:

- ✓ нераціональне використання існуючого природо-ресурсного потенціалу курортно-рекреаційної зони Куяльник;
- ✓ деградація та виснаження лікувальних ресурсів лиману;
- ✓ погіршення екологічного стану (пересихання) водних об'єктів у басейні Куяльницького лиману;
- ✓ зарегульованість річки Великий Куяльник гідротехнічними спорудами;
- ✓ розорювання та засмічення прибережних захисних смуг;
- ✓ неефективна робота очисних споруд;
- ✓ відсутність належної екологічної інфраструктури;
- ✓ існування практики незаконного видобутку піску;.

Однак, для розробки плану дій щодо відродження курортно-рекреаційної зони Куяльник, необхідно проаналізувати економічний та інвестиційний потенціал розвитку курорту.

Інвестиційні аспекти відродження зони Куяльник. До числа найбільш важливих причин спаду популярності Куяльнику як раніше відомої загальнодержавної здравниці відносяться:

- ✓ Близькість розташування великих промислових об'єктів, що здійснюють антропогенний вплив на навколишнє природне середовище прилеглих територій. Курорт Куяльник знаходиться в екологічно неблагополучній частині міста. Поруч знаходяться такі промислові об'єкти, як нафтопереробний, цементний заводи, що є потенційною загрозою екологічного стану курорту.

- ✓ Відсутність належної інфраструктури.

- ✓ Недостатність реальних джерел фінансування.

Однак відсутність належних інвестицій на реконструкцію курорту (будинків, споруджень і прилеглої території) та існуючий рівень стану курорту при традиційних методах управління, не дає можливості найближчим часом говорити про можливу окупність і повне самофінансування курортно-рекреаційної сфери. Особливої уваги потребують розробка питань щодо підпорядкування прав на землю в межах курортно-рекреаційної зони та визначення її статусу як території поліфункціонального значення.

Якщо в 1990-х рр. курорт Куяльник – це три п'ятнадцятиповерхові санаторні корпуси, місткістю 2960 місць з курортною поліклінікою, грязелікарнею, культурними і торговими центрами; більш ніж 1,1 тис. співробітників, серед яких близько 450 - з медичною освітою, у т.ч. 82 лікарів, то сьогодні курорт Куяльник знаходиться в досить жалюгідному стані. Зараз кількість працюючого персоналу санаторію складає 328 чоловік, це майже у 4 рази менше ніж у 90-х роках, з них лише 59 з медичною освітою. У зв'язку з економічно несприятливою ситуацією в санаторії регулярно проводиться скорочення працюючих на період листопад – березень, за рахунок чого постійно коливається середньорічна кількість співробітників, на період 2011 – 2012 вона складатиме 260 чоловік.

Чистий прибуток за роками становить: 2009 рік - 109,1 тис. грн.; 2010 рік - 191,3 тис. грн.; 2011 рік – (план.) 51 тис. грн., при цьому завантаженість курорту за 2010 рік склала - 1400 ліжок. Сума втраченого прибутку коливається приблизно в межах 20 млн.грн. на рік при повній завантаженості санаторно-курортного комплексу, з урахуванням річного та дисконтованого грошових потоків, ефективності інвестицій в часовому діапазоні на 5 років.

Така ситуація є наслідком недосконалої системи управління курортно-рекреаційним комплексом, особливо, що стосується інвестиційної діяльності та розвитку екопідприємництва.

Вдосконалення системи управління курортом потребує створення дієвого бізнес-плану комплексного розвитку санаторно-курортного комплексу “Куяльник” та прилеглих територій.

Для цього потрібно чітко визначити мету реалізації проекту, обґрунтувати всі його складові, розробити маркетингову стратегію та розрахувати всі можливі ризики.

При цьому важливим питанням є статус території, який зараз чітко не визначено. Згідно офіційних даних Одеська обласна рада планує звернутися до Кабінету Міністрів України з проханням передати водойми Куяльницького лиману на баланс області шляхом створення державного комунального підприємства, яке буде здійснювати контроль за водокористуванням в курортно-рекреаційній зоні. Після цього можна буде визначити форму власності території.

У зв'язку з вищезазначеним, є доцільним та своєчасним опрацювати питання про екологічну санацію територій курортно-рекреаційного статусу, на основі якої необхідна розробка комплексного стратегічного плану дій з апробацією його, перш за все, на прикладі Куяльницької курортно-рекреаційної зони.

Таким чином, з врахуванням специфіки рекреаційних територій необхідні нестандартні підходи й рішення при виборі пріоритетів суміжних сфер господарювання, розвиток яких забезпечив би прогресивні зміни. Створення необхідних умов розвитку суміжних галузей забезпечить підвищення загального соціально-економічного рівня, який визначатиметься потребами та інтересами суб'єктів господарювання і населення.

Відродження зони Куяльник та прилеглих територій повинно бути одним з пріоритетів Програми розвитку туристсько-рекреаційної галузі в Одеській області на 2011-2015 рр. затвердженої рішенням обласної ради від 26 серпня 2011 року № 204-VI, в якій відмічено досягнення наступних цільових індикаторів і показників:

- ✓ збільшення обсягів внутрішніх і в'їзних туристичних потоків в 1,4 рази;
- ✓ збільшення обсягу інвестицій в основний капітал суб'єктів туристичної діяльності в 1,3 рази;

- ✓ збільшення обсягу надання туристичних послуг, у тому числі послуг закладів розміщення в 1,4 рази;
- ✓ збільшення потужності підприємств готельного комплексу області в 1,2 рази;
- ✓ зростання коефіцієнта використання місткості готелів та інших засобів тимчасового розміщення до 0,22;
- ✓ збільшення платежів до Зведеного бюджету по Одеській області в 1,2 рази;
- ✓ збільшення надходжень валюти від надання туристичних послуг нерезидентам України в 1,1 рази;
- ✓ збільшення чисельності працівників, зайнятих в туристичній індустрії, в 1,1 рази.
- ✓ збільшення обсягу інвестицій в основний капітал суб'єктів туристичної діяльності в 1,3 рази.

За період 2011-2012 роки згідно програми планується виділення 70,0 тис. грн. на формування морської туристичної та курортної інфраструктури та 100,0 тис.грн. на розвиток територій, які займають провідне місце в структурі туристично-рекреаційного потенціалу області, серед яких курортно-рекреаційна зона Куяльник. Але яка саме доля інвестиційних потоків припаде на реабілітацію зони Куяльник остаточно, ще не визначено.

Забезпечення ефективного екологобезпечного розвитку території курортно-рекреаційного статусу залежить від налагодження партнерських відносин між регіональними (місцевими) структурами влади і сектором бізнесу. Для підвищення дієвості моделі партнерства: з одного боку необхідне розширення і делегування повноважень, з іншої - отримання відповідних стимулюючих пільг.

Підвищення ефективності природоохоронної діяльності в курортно-рекреаційній зоні Куяльник можливо за рахунок впровадження принципів інтегрованого управління природокористуванням та оптимізації витрат на природоохоронну діяльність.

Обґрунтування доцільності інтегрованого управління прибережними територіями КРЗ Куяльник. Слід констатувати, що відродження екологічного стану Куяльницького лиману та прилеглих до нього територій потребує комплексного підходу.

Такий підхід був ще задекларований в законі України «Про затвердження Загальнодержавної програми охорони та відтворення довкілля Азовського і Чорного морів» (2001 р.), який передбачав

створення системи інтегрованого управління природокористуванням у прибережній смузі морів. Так, на першому етапі передбачалось:

- ✓ встановлення меж прибережної смуги морів;
- ✓ розроблення схеми функціонального зонування прибережної смуги з визначенням територій, придатних для різних видів господарської діяльності;
- ✓ розроблення принципів управління та поліпшення економічного механізму природокористування;
- ✓ розроблення відповідної нормативно-законодавчої бази з метою утворення і функціонування спеціальних зон, розташованих вздовж узбережжя Азовського і Чорного морів.

На другому етапі передбачалось:

- ✓ розроблення принципів державної політики і стратегії інтегрованого управління прибережною смугою морів та плану заходів, спрямованих на їх реалізацію;
- ✓ розвиток екологічно сумісних галузей господарства.

Однак, до цього часу цей підхід не знайшов повного відображення в існуючій практиці просторового планування.

При цьому, застосування економічних методів дозволить створити стимули для зниження забруднення курортно-рекреаційної зони, прискорити відновлення та знизити ризик нецільового і нерационального використання земель. Безумовно слід відзначити, що раціональний підхід до застосування інтегрованого управління дозволить збільшити надходження до місцевих бюджетів..

З огляду на зазначене, метою інтегрованого управління в курортно-рекреаційній зоні Куяльник є розробка плану дій щодо забезпечення екологобезпечного розвитку та відродження зони Куяльник.

На сьогодні вже існують міжнародні підходи та галузеві нароби щодо інтегрованого управління курортно-рекреаційними територіями. При цьому концептуальні підходи щодо розвитку екологічної політики в межах прибережних територій включають розробку та впровадження дієвих пілотних проектів з застосування принципів інтегрованого управління. На сьогодні такі проекти, здебільшого, реалізуються у рамках технічної допомоги або ж у рамках грантової підтримки ініціатив громадського сектору у галузі охорони довкілля і сталого розвитку.

Прикладами впровадження інтегрованого управління територіями можуть бути такі проекти: «Розробка інтегрованого

управління береговою зоною Тилигульського лиману з метою оптимізації довготривалих економічних можливостей», проект «Адаптація позитивного досвіду в галузі інтегрованого управління приморською зоною для сталого розвитку Одеси», проект «Інтегроване управління приморською зоною задля сприяння сталому розвитку місцевих громад».

Зазначене вище доводить велику значущість та актуальність екологізації системи управління прибережними територіями, а також удосконалення законодавчо-нормативної бази в цій площині. З урахуванням, вищезазначених постулатів виникає необхідність в розробці моделі інтегрованої системи управління курортно-рекреаційної зони Куяльник.

Виконання завдань інтегрованого управління прибережною територією має включати як економічні механізми стимулювання розвитку екологоорієнтованого підприємництва в цій зоні так і законодавчо обґрунтований план дій в регіональному вимірі

План дій щодо забезпечення екологобезпечного розвитку та відродження зони Куяльник. Забезпечення екологізованого розвитку зони Куяльник та прилеглих територій надзвичайно актуально для інвестиційної привабливості приморського регіону. Сьогодні вже зроблені перші кроки у проведенні державної політики, спрямованої на збалансоване використання водних ресурсів та земель водного фонду у басейні Куяльницького лиману, забезпечення відновлення ландшафтного та біологічного розмаїття. Нещодавно було затверджено регіональну програму збереження та відновлення водних ресурсів у басейні Куяльницького лиману на 2012-2016 роки. Програма орієнтована на створення та упорядкування водоохоронної зони і прибережних захисних смуг водних об'єктів у басейні річки Великий Куяльник, як то:

- ✓ відновлення сприятливих для існування водної екосистеми лиману гідроекологічних умов;
- ✓ відновлення та збереження природних ландшафтів басейну Куяльницького лиману;
- ✓ збереження та відтворення лікувальних грязей і ропи лиману;
- ✓ створення умов для організації та розвитку рекреації та екологічного туризму в басейні Куяльницького лиману.

Програма базується на басейновому принципі управління. Метою басейнового принципу управління водними ресурсами є

забезпечення басейнової збалансованості розвитку водного господарства, охорони вод і відтворення водних ресурсів на основі узгодженості правових засад і управлінських дій суб'єктів водокористування за басейновим принципом, спрямованих на стале водозабезпечення населення і галузей економіки, впровадження перспективних технологічних нормативів використання водних ресурсів, запобігання шкідливій дії вод.

При такій схемі управління, по-перше, можуть ефективно використовуватись водні ресурси в галузях економіки, при цьому будуть збільшуватись надходження платежів в бюджет; по-друге, відбудеться збереження і поліпшення екологічного стану водноресурсних об'єктів, за наявності незалежного природоохоронного контролю у поєднанні з діяльністю громадських екологічних організацій.

З цією метою нещодавно було створено Басейнову раду річки Великий Куяльник та Куяльницького лиману згідно з принципами басейнового управління водними ресурсами, визначеними у Водному кодексі України та Водній Рамковій Директиві Європейського Союзу.

Основні завдання Басейнової Ради Куяльницького лиману:

- ✓ Сприяння забезпечення комплексного управління водними ресурсами басейну Куяльницького лиману на основі плану управління басейном.

- ✓ Розгляд та оцінка соціально-економічних проблем та тенденцій розвитку водокористування басейну Куяльницького лиману.

- ✓ Визначення напрямів та стратегії управління водними ресурсами та досягнення сталого екологічного стану басейну.

- ✓ Розробка Плану управління басейном Куяльницького лиману з визначенням пріоритетних заходів.

- ✓ Впровадження Плану управління басейну Куяльницького лиману із залученням всіх зацікавлених сторін.

- ✓ Спільне вирішення актуальних питань в сфері раціонального використання та охорони водних ресурсів та екосистеми басейну Куяльницького лиману.

- ✓ Сприяння розробці та реалізації програм та проектів, спрямованих на збереження та відтворення басейну Куяльницького лиману.

На основі вищезазначеного, можна констатувати, що план дій по забезпеченню екологобезпечного розвитку та відродженню зони Куяльник передбачає:

- ✓ встановлення підпорядкованості курортно-рекреаційної зони Куяльник та його статусу;
- ✓ проведення комплексного аудиту території з метою формування її належної **екологічної інфраструктури**;
- ✓ встановлення цільового статусу використання земель та формування цілісного земельно-майнового комплексу на базі інноваційних ГІС - технологій;
- ✓ визначення пріоритетів екологічної політики щодо розвитку курортно-рекреаційних територій типу рекреаційної зони «Куяльник»;
- ✓ розробку регіональної інвестиційної політики в напрямі оздоровлення та санації території з залученням можливих фінансових донорів;
- ✓ формування належного еколого-економічного механізму та системи повноважень місцевої та регіональної влади в контексті забезпечення екологізації природокористування;
- ✓ формування мережі структур по екосертифікації та страхуванню, розвитку екологоорієнтованого підприємництва;
- ✓ забезпечення наукового та бізнес супроводження пілотного проекту по створенню системи інтегрованого управління в басейні річки Великий Куяльник та Куяльницького лиману;
- ✓ створення національного природного парку «Куяльницький».

Вищезазначене свідчить про перші кроки подання депресивності зони Куяльницького лиману та прилеглих територій. Однак, можливим сценарієм комплексного розвитку території є план дій щодо включення курортно-рекреаційної зони Куяльник як природного об'єкта до світової природної спадщини ЮНЕСКО. Це певний крок до посилення інвестиційної привабливості природного об'єкту. Як зазначав Генеральний директор ЮНЕСКО (1999—2009 рр.) Коїтіро Мацуура: «Коли об'єкт включено до Списку всесвітньої спадщини або коли територію визначено як «біосферний заповідник», зростає розуміння важливості спадщини, яка охороняється й захищається. Це також стимулює інтерес до об'єкта спадщини, активізує пов'язану з ним діяльність, внаслідок чого збільшується кількість туристів, які бажають його відвідати.

Пам'ятки всесвітньої спадщини й біосферні заповідники, таким чином, виступають як інструменти, що розвивають зв'язки між стійким туризмом і зусиллями щодо їх збереження. Крім того, вони сприяють проведенню екологічної політики, зменшують негативний соціально-економічний вплив та приносять економічні й соціальні вигоди місцевому населенню».

Передумовою для подальшого регіонального плану дій в цьому контексті є формування на сьогодні ефективної інвестиційної політики щодо підтримки підприємницьких ініціатив та державних механізмів розвитку курортно-рекреаційної зони «Куяльник».

Таким чином, основними причинами, які перешкоджають збалансованому розвитку курортно-рекреаційної зони Куяльник є: відсутність науково-обґрунтованої, чітко визначеної стратегії розвитку; недосконалість законодавчого і нормативного забезпечення; формування адекватного умовам ринку фінансового, правового, інформаційно-комунікаційного простору; недосконалість правових, організаційних, економічних засад щодо формування повноцінного розвитку курортно-рекреаційної зони Куяльник.

Все вищезазначене підтверджує необхідність екологічної санації курортно-рекреаційної зони та прилеглих територій, що передбачає проведення процедур екологічного аудиту для інвентерізації основних прогалин діяльності курорту та визначення еколого-економічного ризику від завданого довкіллю в цій зоні забруднення.

Впровадження критеріїв інтегрованого управління територією курортно-рекреаційної зони Куяльник, на основі імплементації існуючого досвіду необхідно застосувати певні заходи інвентаризації та організації розвитку прибережної території:

- ✓ встановлення меж та винесення в натуру границь округу та зон санітарної охорони курортну Куяльник;
- ✓ розроблення схеми функціонального зонування території з визначенням територій, придатних для різних видів господарської діяльності;
- ✓ розроблення принципів інтегрованого управління та поліпшення економічних механізмів природокористування в межах курортно-рекреаційної зони Куяльник.

Слід констатувати, що Програма збереження та відновлення водних ресурсів у басейні Куяльницького лиману на 2012-2016 роки, яка була прийнята згідно рішення обласної ради від 28.10.2011 р. № 270 – VI є лише початковим етапом в розробці плану дій по

забезпеченню екологобезпечного розвитку та відродження зони Куяльник. З огляду на відсутність інвентаризаційної бази та вкрай обмежений доступ до екологічної інформації, можна наполягати на необхідності розробки науково-методичного підґрунтя створення моделі інтегрованого управління територіями Куяльницького лиману. Забезпечення цього можливо в контексті створення національного природного парку, що заплановано на 2012-2016 роки.

Можливим сценарієм комплексного розвитку території є план дій щодо включення **курортно-рекреаційної зони Куяльник як національного природного парку до складу світової природної спадщини ЮНЕСКО**, що забезпечить ефективність та комплексність використання природоресурсного потенціалу природного об'єкту.

5.2.3. Аграрний туризм як фактор регіонального розвитку «зеленої» економіки

Як вже було відзначено, найважливішою складовою формування та розвитку ринкової економіки, процесів трансформації господарства регіонального туристично-рекреаційного комплексу є спеціалізація суб'єктів туристичного ринку і розвиток конкурентноспроможного регіонального турпродукту як на внутрішньому, так і міжнародному турринку. Таким чином, підприємства рекреаційно-туристичної сфери регіону, територіальні державні установи при розробці ринкових стратегій мають за необхідне ґрунтуватися на засадах регіональних досліджень локальних територій та діагностики статистичних спостережень розвитку економіки, враховувати наявні природно-рекреаційні ресурси, міжнародний досвід розвитку агротуризму в контексті нової парадигми «зеленої» економіки. Популяризація відпочинку на селі у всіх країнах Європи має спільне коріння.

З одного боку – це очікування туристів, які шукають відпочинку в тиші і спокої поряд з природою, пов'язаного з пізнанням сільського життя і давнього стилю життя; з другого боку – це очікування селян, яким типово сільськогосподарські заняття в господарстві не приносять бажаних економічних результатів. Незалежно від ступеню господарського розвитку європейських країн, сільське господарство здавна є найслабшою ланкою господарського комплексу держав. Надмірне виробництво м'яса,

зміна звичок у харчуванні, забруднення середовища і соціальні зміни села – це головні причини пошуку додаткових джерел прибутків з сільського господарства. Тому здебільшого спільною причиною стало незадоволення рівнем одержаних прибутків. Очевидно, що у різних країнах ці рівні відрізняються, по-різному дотується сільське господарство, але механізм всюди подібний, що сприяє обміну досвідом господарств різних країн.

В Австрії, Англії, Франції, Німеччині та інших країнах відпочинок на селі існує як постійна туристична пропозиція вже кілька десятиріч. Це більше не мода одного сезону, а природне забезпечення туристичної пропозиції. У всіх країнах агротуризм просувають і рекламують однаково – можна брати за взірць будь-який приклад родинної промоції. У кожній країні є перелік критеріїв, якими повинні бути умови і місця для проживання туристів на селі. Відпочинок на фермах дає можливість зайняти родини, які надають туристичні послуги, і значно оживляють навколишні суб'єкти господарювання шляхом обслуговування гостей, що приїжджають на село. Щоразу частіше місцева влада бачить вигоди від такої діяльності і допомагає розвитку сільського туризму на своїй території.

У деяких країнах сільський туризм і екотуризм розглядаються практично як синоніми в рамках одного напрямку туристичної індустрії, наприклад, Turismo Rural у Іспанії або Agrotourism на Кіпрі (дослівно в перекладі означає «сільський туризм»). В інших країнах поєднання сільського й екологічного туризму закладено в один тип пакета турпослуг (наприклад, в Італії цей напрямок названо «Природа і здоров'я») [157].

З іншого боку, у багатьох країнах у пакет продукту сільського туризму включаються «неекологічні» види дозвілля. Формально, якщо пакет послуг сільського туризму включає полювання, риболовлю і навіть ловлю метеликів, то його не можна відносити до екологічного туризму. Однак ряд країн Африки, а також Угорщина і Польща в Європі успішно практикують саме таке поєднання проживання в сільській місцевості (сільський туризм) з полюванням і риболовлю. При орієнтації на в'їзний (іноземний) туризм такий пакет послуг дає значний економічний ефект. Якщо подивитися на цей ринок з цього погляду, то тільки в США, наприклад, платоспроможний попит на полювання, за деякими оцінками, складає USD 160 млн. у рік (при цьому більша частина витрачається

на сафарі – тури в Африці). Однак далеко не у всіх країнах концепція сільського туризму має на увазі можливість включення в пакети послуг турполювання.

Отже, єдина універсальна концепція сільського зеленого туризму відсутня, та й навряд чи вона взагалі може бути на сьогоднішній день створена, тому що в різних країнах традиції, умови та завдання різні. Спільним є лише те, що сільський туризм фактично перетворився на ефективний і перспективний сектор туристичної індустрії, причому не тільки в Європі, де він одержав найбільший розвиток тільки в останні два десятиліття. Першопричини звернення європейських держав до політики підтримки сільського туризму різні, але в основному це економічні і соціальні причини. Найчастіше це стимулювалося новими зовнішніми факторами.

Практично жодна країна не зверталася до сільського туризму як форми малого бізнесу на селі від доброго життя. Як правило, визначальним чинником була втрата конкурентноздатності основних агропродуктів на міжнародному ринку і необхідність реструктуризації сільського господарства з метою підвищення його ефективності, що неминуче призводить до скорочення числа зайнятих в основному виробництві і ставить проблему створення робочих місць на селі [157].

Не випадково сільський зелений туризм у 80-90-і рр. одержав розвиток саме в Західній Європі, коли були прийняті заходи для регулювання аграрного сектора ЄС, спрямовані на підвищення його конкурентноздатності в порівнянні з провідними світовими експортерами агропродукції. Ставилася задача стабілізувати ціни на агро продукцію й уникнути криз надвиробництва, знизити національні обсяги сільгоспвиробництва (за умовами квотування). При цьому необхідно було знайти соціальні амортизатори, що дозволили б зайняти роботою сільських жителів, зберегти колишню щільність населення на селі, уникнути міграції і негативних соціальних явищ. У цих умовах сільський туризм став розглядатися як альтернативна діяльність (форма малого сімейного бізнесу) і одержав політичну – а, отже юридичну і фінансову – підтримку влади.

Політика підтримки сільського туризму в ЄС спрямована на економічно відсталі райони. Спостерігаючи успіх сектору сільського туризму, що з допоміжної підгалузі сільського господарства в ряді

країн став перетворюватися в самостійний і конкурентноздатний сектор туристичної індустрії, на нинішньому етапі деякі держави стали розглядати і підтримувати його вже в цій якості. Тим більше, що як жодний інший сектор туристичної індустрії, він орієнтований на широке використання і пропагування культурно-історичної специфіки країни (регіону), її побутових і культурних традицій методом занурення.

Регіональні передумови розвитку агротуризму, як об'єкту дослідження території, відображені в наукових працях Липчук В.В., Горішевського П.А., Васильєва В.П., Зінька Ю.В., Рутинського М.Й. та ін. В роботах цих та інших авторів регіональні умови розвитку агротуризму розглядаються з різних боків і при цьому в різних концепціях під терміном «агротуризм» науковці мають на увазі форму сільського туризму. Аналіз публікацій показує, що більшість існуючих концепцій регіонального розвитку агротуризму оцінюють привабливість агрорекреаційної діяльності для бізнесу підприємців в цілому, але не враховують ті обставини, що одні й ті ж регіональні умови можуть по-різному впливати на переваги розвитку різновидів агротуризму. Вагомим на нашу думку є такий аргумент - з макроекономічної точки зору факторні умови виступають як основні елементи територіальної системи агротуризму, а саме: умови попиту, вплив споріднених галузей, стратегія агротуристичних підприємств, їх регіональна структура і суперництво на турринках в залежності від спеціалізації діяльності. Тому подальший аналіз соціально-економічних факторів і умов розвитку підприємницької діяльності в агротуризмі та спрямовування на вирішення актуальних проблем розвитку виробничо-територіального комплексу регіону є необхідною умовою розвитку локальних територій сільської місцевості.

Проблеми територіальної організації ринку агротуризму є достатньо актуальними та науково дискусійними. За останні роки в економічній літературі з'явилися монографії, наукові праці та статті, де основною розглядається проблема залежності формування регіонального ринку агротуризму від конкуренції за право експлуатації усіх видів рекреаційних ресурсів, але й аналізуються проблеми відродження депресивних територій. Науковці пропонують різні підходи щодо регіональної політики розвитку туризму та його різновидів, на вирішення проблем раціонального природокористування, регіональної політики розвитку сільського

туризму спрямовані наукові дослідження Н. Кудли, Я.Маєвського, Г.І.Шимечко, Г.В.Черевко [115,116]. За результатами їх досліджень сформовані теоретичні засади розвитку сільського зеленого та аграрного туризму, але не досліджувалися соціально-економічні фактори і регіональні умови господарювання ринкових суб'єктів територій в агротуризмі.

Сучасна наукова проблематика територіальної організації агротуризму в регіонах України, на нашу думку охоплює два основних напрямки. Перший – виявлення закономірностей територіальної організації туристично-рекреаційного обслуговування споживачів послуг сільського туризму, як галузі господарства. Другий – подальша розробка рекреаційного районування, встановлення суттєвих ознак їх кластеризації, обґрунтування кластерної системи рекреаційних утворень для розвитку підприємницької діяльності в сфері агротуризму. Як показав аналіз наукової літератури існує думка, що агротуризм – форма сільського зеленого туризму, яка безпосередньо пов'язана з сільським (фермерським) господарством, що одночасно надає послуги з проживання та харчування, знайомить із сільськогосподарською діяльністю, традиціями та етнографічними звичаями даного регіону [115]. Але на наш погляд, поняття «сільський туризм» і «агротуризм» в широкому розумінні є тотожні категорії, тому що пов'язані з економічною природою послуг сільськогосподарського виробництва та обов'язково з місцем споживання турпослуг в сільському середовищі. Сільський туризм визнано окремим видом туризму, розвиток якого є пріоритетним напрямком державної політики, на що вказують статті 4 та 6 Закону України «Про туризм». Тому, ми пропонуємо вважати в даному дослідженні – сільський туризм як вид туризму, а агротуризм як його форму, пов'язану з підприємницькою діяльністю.

Методологічним базисом дослідження окресленої проблеми даного розділу є дві головні домінанти. По-перше, тези про те що підприємництво в туристично-рекреаційній сфері разом із промисловим і сільськогосподарським виробництвом – рівноцінні форми господарського освоєння території регіону. По-друге, сучасні положення регіональної економіки про необхідність реструктуризації традиційних форм господарства. Тому доцільним завданням дослідження буде обґрунтування можливості регіонального розвитку підприємницької діяльності для

пожвавлення господарського життя і визначення умов створення новітніх форм територіально-господарських об'єднань в сфері зеленого агротуризму.

Фахівці виділяють такі види сільського зеленого туризму: короткотерміновий, в період вихідних днів. Часто цей вид має виражений сезонний характер, а також маршрутний – по заповідних місцях регіону краєзнавчими екскурсіями чи турами; відпочинковий - на період відпусток місцевих жителів; сезонний відпочинок дітей та дорослих за хобі інтересом; відпочинок та маршрутні тури іноземних туристів, зокрема діаспори, тобто ностальгійний туризм; етнографічний (фольклор-туризм).

У ході дослідження умов розвитку територіально-виробничих форм агротуризму нами згруповано туристично-рекреаційні ресурси, які разом з засобами розміщення – агрооселями – формують ресурсний потенціал розвитку підприємницької діяльності в локальних районах Одеського регіону і є підставою для розробки новітнього турпродукту сільського зеленого туризму та екскурсійного обслуговування населення. Отримані кількісні показники туристично-рекреаційного потенціалу із урахуванням показників соціально-демографічного стану дають підстави для ранжування районів Одеського регіону з перспектив розвитку сільського туризму. Оцінка перспектив розвитку підприємництва в агротуризмі та зонування територій здійснювалися нами за рахунок співвідношення загальної величини рівня розвитку туризму з величиною підприємницького потенціалу розвитку туризму, що включає кількісні показники туристичного потоку, підприємницьких структур сільського зеленого туризму, забезпечення агрооселями, атрактивними природно-рекреаційними територіями, екологічними ресурсами.

Для подальшого зонування територій, визначення їх статусу і перспектив розвитку регіонального агротуризму, було проведено ранжування локальних районів області (на прикладі Одеської) за типологічною матрицею, в якій визначається місце кожної туристичної території в системі координат «Рівень розвитку агротуризму – потенціал розвитку агротуризму» (рис.5.6). Вперше ця методика була запропонована англійськими економістами та використовується науковцями для визначення перспектив розвитку туризму та рекреації певного регіону [116].

Y ↑	Y макс.		
	Y серед.	ПЕРСПЕКТИВНА IV територія	СТІЙКА III територія
	Y мін.	ДЕПРЕСИВНА I територія	ПРОГРЕСИВНА II територія
		низьке значення	високе значення
		X- мін.	X- серед.
			X- макс.
			X →

Рис. 5.6. Матриця визначення перспектив розвитку агорекреаційних територій Одеської області

де, X – рівень розвитку агротуризму (кількісна характеристика турпотоку), тис.чол.

Y – потенціал розвитку агротуризму (кількісна характеристика підприємницьких структур, агроосель), одиниць.

Належність кожної i-ї території (MO_i) до конкретної області визначається за формулою як:

$$MO_i \in I, i \int \begin{cases} X_{\min} \leq X_i \leq X_{\text{серед.}} \\ Y_{\min} \leq Y_i \leq Y_{\text{серед.}} \end{cases}; \quad (4.6)$$

$$MO_i \in II, i \int \begin{cases} X_{\text{серед.}} \leq X_i \leq X_{\text{макс.}} \\ Y_{\min} \leq Y_i \leq Y_{\text{серед.}} \end{cases}; \quad (4.7)$$

$$MO_i \in III, i \int \begin{cases} X_{\text{серед.}} \leq X_i \leq X_{\text{макс.}} \\ Y_{\text{серед.}} \leq Y_i \leq Y_{\text{макс.}} \end{cases}; \quad (4.8)$$

$$MO_i \in IV, i \int \begin{cases} X_{\min} \leq X_i \leq X_{\text{серед.}} \\ Y_{\text{серед.}} \leq Y_i \leq Y_{\text{макс.}} \end{cases}; \quad (4.9)$$

Проведене рейтингове ранжування за методом групування дозволило нам виявити потенційні території розвитку агротуризму за районами Одеської області (рис.5.7).

Рис. 5.7. Матриця рейтингового ранжування туристично-рекреаційних територій за перспективами розвитку агротуризму

Позначення до рис.4.6: 1. Ананьївський; 2. Арцизький; 3. Балтський; 4. Березівський; 5. Білгород-Дністровський; 6. Біляївський; 7. Болградський; 8. Велико-Михайлівський; 9. Іванівський; 10. Ізмаїльський; 11. Кілійський; 12. Кодимський; 13. Комінтернівський; 14. Котовський; 15. Красноокнянський; 16. Любашівський; 17. Миколаївський; 18. Овідіопольський; 19. Ренійський; 20. Роздільнянський; 21. Савранський; 22. Саратський; 23. Тарутинський; 24. Татарбунарський; 25. Фрунзівський; 26. Ширяєвський.

За результатами дослідження умов розвитку територіально-виробничих структур підприємців агротуризму в зоні III виділено 8 рекреаційно-туристичних територій регіону, які утворюють ядро територіально-економічної системи для стійких перспектив розвитку різновидів агротуристичного бізнесу (Біляєвський, Болградський, Комінтернівський, Ренійський, Овідіопольський, Тарутинський, Саратський, Савранський райони), де вже склалися

природні, підприємницькі та історичні умови для подальшого розвитку.

Перспективними також є виділені зони II і IV – це території, що мають природно-рекреаційний потенціал вагової туристичної привабливості, особливо в II-й зоні, але ще не задіяний підприємницький потенціал у тій мірі, як того потребує концепція сталого розвитку, на що вказують вище проведені дослідження (Білгород-Дністровський, Кілійський, Ізмаїльський, Татарбунарський – II зона; Арцизький, Балтський, Іванівський, Кодимський, Роздільнянський – IV зона).

Дев'ять районів потрапили в зону депресивного розвитку завдяки цілій низці чинників соціально-економічного характеру, вони поки ще мають найменшу привабливість для розвитку підприємницьких структур, але мають потужний рекреаційний та історико-краєзнавчий потенціал для розвитку екскурсійних турів, обслуговування туристів і населення в регіональному туризмі в цілому. Тут можлива організація спеціалізованих видів туризму, але тільки при відповідній організації туристичної інфраструктури, перш за все засобів розміщування (Ананівський, Березівський, Велико-Михайлівський, Котовський, Красноокнянський, Любашівський, Миколаївський, Фрунзівський, Ширяєвський райони).

Проведені дослідження наукової літератури та факторний аналіз джерел статистики дозволяють нам виділити п'ять груп загальних регіональних умов розвитку підприємництва в сільському зеленому туризмі: 1) інституційні; 2) природні; 3) історичні; 4) політичні; 5) соціально-економічні (рис.5.8).

Виділені нами групи регіональних умов можуть бути доповнені такими чинниками: 1) територіально-господарські зв'язки; 2) територіально-виробнича спеціалізація; 3) міжгалузеві функції; 4) демографічні; 5) зайнятість сільського населення; 6) територіально-рекреаційна спеціалізація; 7) напрямок туристичного руху; 8) наявність депресивних локальних територій; 9) наявність ринку праці; 10) державна підтримка розвитку; 11) регіональне та транскордонне співробітництво підприємств; 12) неформальні об'єднання підприємців.

Рис. 5.8. Регіональні передумови розвитку підприємництва в сільському зеленому туризмі

Таким чином, туристично-рекреаційний потенціал районів Одеської області, проведена нами його оцінка за якісними і кількісними параметрами в поєднанні з визначеними чинниками, дають нам підстави вважати, що в регіоні склалися природні та економічні умови для розвитку новітніх територіально-виробничих форм підприємництва в сфері агротуристичного бізнесу та його різновидів. Для формування умов розвитку агротуризму слід також розглянути відмінності і співвідношення, які є характерними для селянського і агротуристичного господарства. На думку більшості фахівців, селянське господарство, яке впровадило в свою діяльність туристичні послуги, називається агротуристичним господарством.

В той же час, селянські і агротуристичні господарства відрізняються між собою засадами їх ведення і управління, а часто і структурою продукції. Особливо це стосується використання землі, інтенсивності виробництва, управління засобами виробництва чи охорони середовища, бо вилучаються земельні ділянки під додаткову забудову інфраструктури прийому та розміщення туристів. Також агротуристичні господарства зазвичай тяжіють до екологізації виробництва. Але агротуризм доповнює сільськогосподарське виробництво новими ринками збуту, дає додаткові можливості обом краще функціонувати і розвиватися. В таблиці 5.3 нами наведено найважливіші відмінності у засадах

Таблиця 5.3

Порівняння найважливіших засад управління сільським і агротуристичним господарствами

Засада управління	Сільське господарство	Агротуристичне господарство
Використання землі	Максималізація сільськогосподарського використання землі	Часткове вилучення землі з сільськогосподарського використання, призначення її для агротуристичних цілей (будинки, паркінг, майданчики тощо).
Структура виробництва	Виключно сільськогосподарська діяльність, тваринництво і переробка продукції; спеціалізація виробництва, збільшення масштабу виробництва	Сільськогосподарська і агротуристична діяльність у різних співвідношеннях; підпорядкування структури сільськогосподарської діяльності агротуризму; диверсифікація, зрівноважений розвиток господарств.
Організація праці	Максималізація продуктивності праці, механізація і автоматизація	Організація виробничих процесів таким чином, щоб вони були «видовищними» чи навіть з можливою участю в них туристів, що вимагає великих затрат праці; продуктивність праці не є головною метою.
Рівень затрат	Акцент на інтенсивність виробництва, великі затрати засобів, особливо добрив і засобів обробки рослин, з метою максималізації прибутку від сільськогосподарського виробництва	Акцент на екстенсивне виробництво і охорону середовища; помірковане застосування добрив і засобів хімічної обробки рослин; оптимізація якості агротуристичної території
Ринок для сільськогосподарських продуктів	Ринок збуту поза сільським господарством, головне постачання - оптовий продаж	Використання продуктів у власному господарстві для потреб агротуризму, надлишок продають на ринку

Продовження табл.5.3

Джерела прибутків і їх значення	Весь прибуток надходить від сільськогосподарської діяльності, тваринництва і переробки продуктів	Прибуток надходить із двох джерел: сільськогосподарського виробництва і агротуристичної діяльності, або лише від агротуристичної діяльності; значення агротуризму для господарства залежить від його частки у всьому прибутку
Село	Сільськогосподарське виробництво відбувається у сільській місцевості, але вона не має великого зв'язку з рівнем виробництва у сільському господарстві	Село сприяє агротуристичній діяльності; існує можливість і необхідність використання, наприклад, народних традицій (етнографія)

управління сільським і агротуристичним господарством. Всупереч відмінностям у засадах управління сільським і агротуристичним господарством існує зв'язок між сільськогосподарською і агротуристичною діяльністю, який проявляється в соціально-економічному розвитку місцевої сільської спільноти, відтворюванні місцевих ремесел, етнографічної культури, ринку розподілу праці, активізації підприємницької діяльності. Отже саме розвиток сільського туризму в Одеській області і є одним із напрямів застосування праці за рахунок створення нових робочих місць та активізації підприємницького потенціалу агрорекреаційної діяльності в локальних районах регіону. На нашу думку, формування територіально-виробничих форм агротуризму в області буде спрямовано впливати на вирішення соціально-економічних проблем села; на зменшення рівня безробіття на селі та розширення кола самозайнятості сільського населення, особливо молоді; на розширення можливостей реалізації продукції особистого підсобного господарства, причому реалізації її на місці; на покращення благоустрою сільських садиб, вулиць, в цілому сіл; стимулювання розвитку соціальної інфраструктури.

5.2.4. Кластеризація як територіально-виробнича форма співробітництва в сфері аграрного туризму регіону

Інтеграція в економічні структури Європейського Союзу потребує від України розроблення та вдосконалення моделі взаємовідносин центра та регіонів, яка б відповідала принципам, стандартам, нормам та механізмам регіональної політики Євросоюзу, сприяла розвитку нових форм співробітництва між регіонами, а також міжнародного співробітництва територій, особливо на сучасному етапі становлення України.

Один з інструментів успішної політики регіонального розвитку, який останнім часом набуває поширення, є активізація прикордонного та транскордонного співробітництва, тому актуальним сьогодні є аналіз розвитку транскордонного співробітництва в сфері туристично-рекреаційного підприємництва.

Увага до розвитку прикордонних регіонів пояснюється їхнім інфраструктурним навантаженням у системі міжнародних економічних зв'язків, що охоплює реалізацію контрольних, бар'єрних, контактних і розподільних функцій. У зв'язку з цим тенденції світового господарського розвитку у найбільш конкретизованому вигляді позначаються на специфіці господарювання прикордонних територій, а саме:

- ✓ такі регіони законодавчо забезпечують транскордонний рух товарів в умовах лібералізації торгівлі;
- ✓ прикордонні регіони виконують контактні, а також бар'єрні функції під тиском динамічно зростаючого транскордонного руху населення у формах міжнародної міграції трудових ресурсів, туризму, ділових і освітніх поїздок, що є проявом глобалізації світових міжгосподарських відносин;
- ✓ утворюються регіональні інтеграційні об'єднання у випадку відставання або депресивності прикордонних територій, обумовлених їхнім периферійним положенням;
- ✓ загальносвітовою тенденцією є зміцнення прав і розширення повноважень органів місцевої влади, зокрема у сфері співробітництва з відповідними органами влади суміжних територій зарубіжних країн.

Динаміка розвитку євро регіонального співробітництва доволі переконливо свідчить про значну її активізацію, обумовлену, передусім, реалізацією мети загальноєвропейського значення –

«розмивання» кордонів між країнами-членами Євросоюзу і вирівнювання диспропорцій розвитку центральних та периферійних регіонів у кожній з країн.

Україна активно включилася в процес створення євро регіонів на початку 1993 р. і на даний час бере участь у шести з них: Карпатський, Буг, Нижній Дунай, Верхній Прут, Дніпро та Слобожанщина. Територія України, що входить до складу євро регіонів, становить 33,9% її загальної площі, де мешкає понад 28 % населення країни. Подальший розвиток їх взаємовідносин набуває особливої актуальності з урахуванням сусідства з ЄС [115].

Для забезпечення економічного розвитку регіонального підприємництва треба мати не тільки чітку і виважену стратегію їх соціально-економічного розвитку, а і дієвий набір інструментів реалізації такої стратегії. Одним із інструментів такої стратегії на нашу думку може стати транскордонне співробітництво підприємців сільського зеленого туризму.

Суб'єктів підприємництва, що працюють в агротуризмі, ми розподілили на чотири групи (рис.5.9.). Перша група включає суб'єктів, які безпосередньо пропонують агротуристичні послуги. До цієї групи належать в основному сільські господарства, які у більшості мають характер родинних (домашніх) господарств. Розглядаючи сільське господарство як суб'єкт туристичних послуг, треба пам'ятати про єдність сільського і домашнього господарства. Другою групою є суб'єкти, які використовують агротуризм як канал продажу своїх продуктів. Сюди належать сільськогосподарські підприємства, а також малі переробні сільськогосподарсько-споживчі підприємства. Третя група – це суб'єкти, які використовують агротуризм для просування своїх продуктів. Це стосується підприємств сільськогосподарсько-споживчого виробництва, які надають можливість спостерігати за процесом виробництва або організовують спеціальні пункти реклами своїх продуктів. Натомість четверта група включає підприємницькі суб'єкти, які підтримують та просувають агро туристичні послуги. Ці суб'єкти виробляють продукти для агротуризму, наприклад, сувеніри, буклети, продукти харчування тощо. До цієї групи належать суб'єкти, які приваблюють туристів, у тому числі туристичні фірми, бюро подорожей, спеціалісти туристичного супроводу.

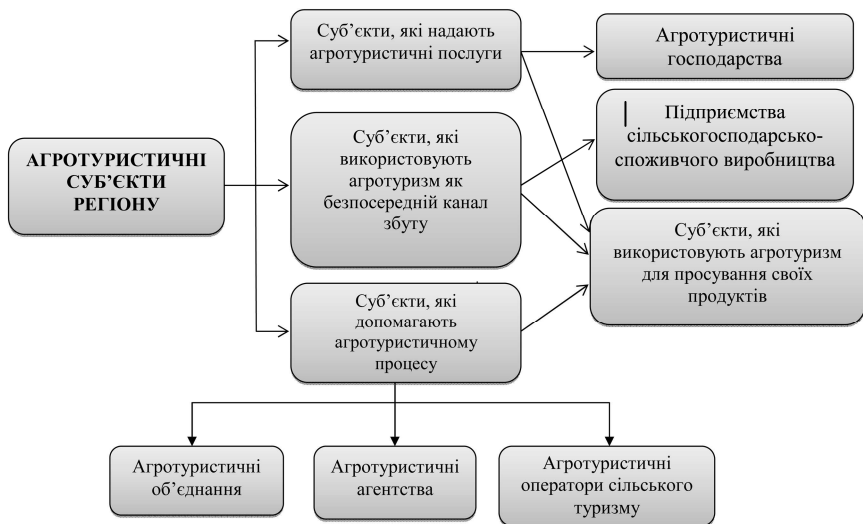

Рис. 5.9. Ринкові суб'єкти, які працюють в агротуризмі регіону

Головною групою агротуристичних суб'єктів є сільські господарства. Крім виробництва рослинної і тваринної продукції, вони постачають агротуристичні продукти і послуги або надають виключно агротуристичні послуги. Концепція агротуризму створена власне для сільських господарств з метою збільшення їх прибутковості. Тепер агротуризм став привабливим також для інших правових форм господарської діяльності. Ним займаються також домашні (особисті) господарства, розташовані у сільських місцевостях, які не є сільськими господарствами, але також мають відповідні засоби для надання агротуристичних послуг. Вони функціонують в рамках господарської діяльності за власний рахунок.

Таким чином, з метою координації дій та подальшого розвитку підприємницької діяльності за цільовими установками бізнесу та органів державної влади, які діють за дорученням уряду в сфері регіонального розвитку, можна запропонувати схему розвитку сільського зеленого туризму в туристично-рекреаційному комплексі. Функціонально-структурна схема відображає сільський зелений туризм, як суспільно-економічне явище та засоби реалізації цільових установок (рис.5.10).

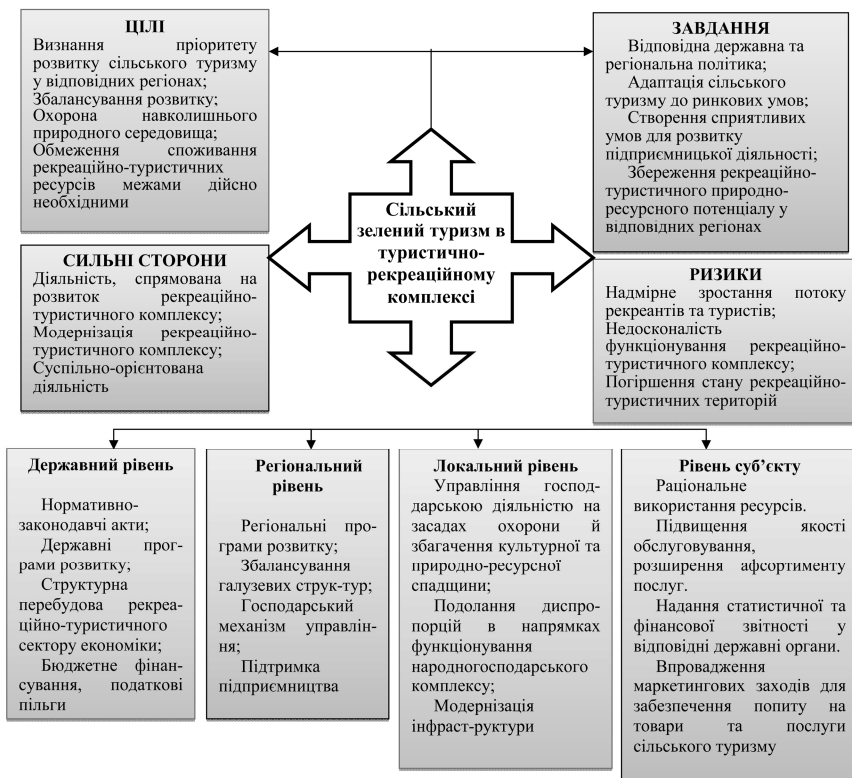

Рис. 5.10. Функціонально-структурна схема розвитку сільського туризму

На нашу думку функціонально-структурна схема дає можливість зосередити цільові установки розвитку сільського туризму на чотирьох рівнях управління: державному, регіональному, локальному, підприємницькому. Стратегія розвитку сільського туризму в Європі показує, що у багатьох сільських регіонах Європи сільське господарство більше не є найважливішою формою використання землі і діяльністю сільської громади. Так, частка громади, що працює у сільськогосподарському секторі, складає від 30% їхньої загальної кількості в Греції, до 2-7% - в Нідерландах і Великобританії. Щоб при цьому не обезлюднювались сільські території, органи влади і самоврядування за активної участі сільських громад і громадських організацій, вживають спеціальні

заходи для того, щоб якомога більше видів несільськогосподарської діяльності розвивалось саме у сільській місцевості.

В сучасному стані на рис.5.11 нами визначені основні суб'єкти регіонального ринку сільського туризму.

Рис. 5.11. Основні суб'єкти регіонального ринку сільського туризму

В Одеській області зроблені перші кроки з розвитку сільського зеленого туризму у Татарбунарському районі (с.Нова Фрумушика, агросадиби для прийому гостей із закордону), Білгород-Дністровському районі („Острів Робінзона”, „Миколаївка привітає” та ін.); у Біляєвському „Ранчо дядюшки Бо” – це відпочинок у стилі кантрі в селі Нерубайське на живописному березі Хаджибеївського лиману, за 4 км від Одеси та 10 км від Чорного моря. Асоціація фермерів „Придунав'я” запрошує до унікальних куточків природи Ізмаїльського району Одеської області, відвідати біосферний заповідник, систему озер, познайомитися з неповторною культурою і звичаями багатьох націй, які тут проживають. Всього станом на 01.10.11р. діє більш 90 агроосель, 40 підприємницьких структур сільського зеленого туризму.

Дослідження структури виробництва рекреаційно-туристичних послуг підприємців агротуристичного бізнесу регіону показали, що левова доля послуг належить охоті та рибальству, екологічним екскурсіям, але має бути задіяним винний та кінний туризм, екскурсії до природно-ландшафтних парків (рис.5.12).

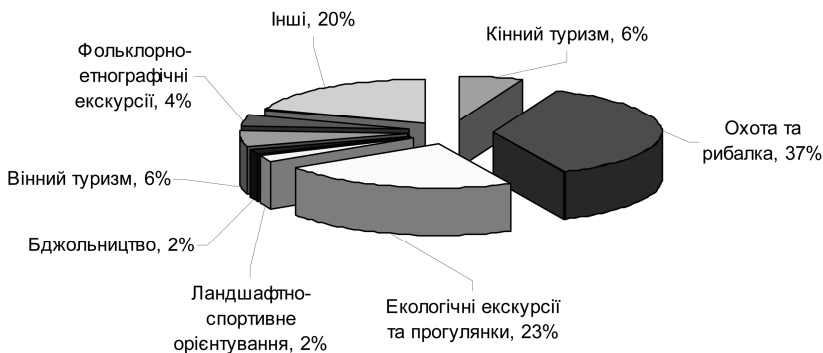

Рис. 5.12. Структура регіонального турпродукту сільського зеленого туризму (розраховано автором за 2010р.)

Додаткову складність для розвитку ринку послуг сільського туризму в Україні створює його надзвичайна роздробленість та не стандартизованість. Фактично, кожен господар виставляє на ринок пропозицію, що має дуже багато індивідуальних особливостей і порівняно мало спільних рис. З певної точки зору, це створює позитивну специфіку українського сільського туризму, забезпечуючи його неповторну різноманітність. Але як туристам, так і туроператорам важко орієнтуватись у цьому різноманітті, тож нерідко саме через це вони віддають перевагу стандартним готельним пропозиціям.

З метою розвитку різних форм поселення у сільських садибах, підвищення якості комплексного обслуговування туристів, наданих послуг розміщення та організації сільського туризму, Правління Співки сприяння розвитку сільського зеленого туризму прийняло програму добровільної категоризації у сфері сільського зеленого туризму „Українська гостинна садиба”, яка придатна для застосування добровільної категоризації індивідуальних та колективних засобів розміщення. У ході реалізації проекту виникла необхідність розробки підприємницької моделі управління господарством „Зеленої садиби” для проектування процесів та технологій гостинності у приватному підприємництві господаря садиби. Нами розроблена підприємницька модель раціонального управління господарством „Зеленої садиби” [116].

Рис. 5.13. Підприємницька модель раціонального управління «Зеленої садиби»

Треба звернути увагу на те, що сертифікація послуг із розміщення та харчування туристів в «Зеленій садибі» здійснюється згідно з законодавством України. В основу розробленої моделі покладений цільовий підхід та принцип узгодженості інтересів приватного підприємця та інтересів туристів, що дозволить вибрати найбільш ефективне рішення з обслуговування та бізнесу, які наведені на рис.5.13. Апробація даної моделі була здійснена на семінарах-тренінгах, які проводились для підприємців-власників «зелених садиб» в рамках проекту та вже застосовується у приватних господарів Одеського регіону. На думку автора, новітні процеси агротурекреаційного напрямлення туризму визначають

якісний перехід суспільства від задоволення потреб життєзабезпечення мешканців великих міст до задоволення потреб «вільного часу», об'єктивні суспільні зрушення, викликані глобалізаційними процесами та зафіксовані в зміні попиту туристичного споживання у внутрішньому туризмі. Дотримання принципів комплексно-пропорційного розвитку підприємницьких ринкових структур та елементів дозволяє визначити нові форми територіальної організації регіонального туризму. В сенсі визначеної проблематики, важливим є взаємодія суб'єктів туристичного ринку і сільської території, яка відбувається в двох напрямках:

✓ цільовому, сутність якого полягає в забезпеченні потреб населення туристичними послугами, внаслідок чого формуються розподільчо-споживчі зв'язки між виробниками-підприємцями турпродукту та його споживачами. При цьому і споживання, і виробництво турпродукту необмежені, тобто будь-який суб'єкт ринку регіону може розробити та запропонувати на ринок будь-який продукт чи турпослугу, а споживач має право в будь-який точці світового ринку зробити альтернативний вибір для задоволення мандрівки чи відпустки.

✓ ресурсному, який забезпечується споживанням туристами природних благ (умов та ресурсів) та культурно-історичних ресурсів певної території і проявляється в формуванні рекреаційних зв'язків. Параметри цих зв'язків залежать від унікальності турпропозиції, розробленої на основі унікальності регіональних ресурсів. Процес формування туристичних територіальних агроцентрів є комплексують процесом, який характеризується рівнем позиціонування вже діючих та відомих туристам, диференціацією та концентрацією виробництва/споживання послуг, сезонним попитом, розвитком нових місць туристичного призначення. Автор розділяє поширену думку, яка передбачає, що в основу виділення територіальних рекреаційних територій для розвитку сільського туризму повинна бути закладена їх типологія, спеціалізація діяльності підприємств галузі і їх концентрація. Саме територіальна концентрація та спеціалізація лежать в основі розвитку територіальних об'єднань підприємств сільського зеленого туризму.

Розмірністю споживчої місткості ресурсу можуть виступати кратність його споживання (дві туристичні групи за тиждень) або

число туристів, що відвідують об'єкти за одиницю часу (осіб/рік, людино-день тощо), що дає змогу формувати туристичний потік.

Дослідження наукової літератури, фахових публікацій щодо проблем розвитку сільського зеленого туризму, аналіз розроблених проєктів науковців Донецького інституту туристичного бізнесу, кафедри економіки та управління туризмом Одеського державного економічного університету, Львівського національного університету імені Івана Франка, Варшавського інституту туризму, практичний досвід дозволяє нам розглядати формування моделі територіального туристичного центру сільського зеленого туризму на базі кластерів рекреаційної діяльності суб'єктів турринку, методологічні підходи якою визначаються циклами рекреаційної діяльності і поєднують системну структуру, яка відображає властивості і відношення як суб'єкта так і об'єкта туристичної рекреації. За їх допомогою можливо урахувати рекреаційні потреби туристів, сформулювати вимоги до умов їх реалізації, визначити технологію обслуговування туристів. На нашу думку, цикли рекреаційної діяльності є підґрунтям для розробки програм регіонального рецептивного туроперейтингу з сільського зеленого туризму, тому що на підставі поведінкових умов і зразків дають змогу підприємцю з сільського туризму реалізувати рекреаційні цілі, мотивацію та потреби туристів за рахунок вибору видів агорекреаційної діяльності як еталонів туристичного програмування. Рекреаційні цикли мають бути структурною композицією рекреаційних турів, у той же час є предметом організації і моделювання в рекреаційних системах та туристичних центрах сільського типу.

Проблема подальшого розвитку регіональних рекреаційних кластерів як конкурентоспроможної форми організації сільського туристичного бізнесу підприємців регіону досліджувалась українськими науковцями В.Ф. Семеновим, І.В. Давиденко та ін. Науковці сформулювали основні завдання, якими повинен займатися рекреаційно-туристичний кластер. Але на нашу думку елементи кластеру в регіоні повинні бути більш розширені за спеціалізацією діяльності ринкових структур туристично-рекреаційного комплексу регіону. На території Одеського регіону запропоновані для подальшого розвитку вищезгаданими науковцями три кластери: 1) Сергієвський; 2) Придунайський; 3) Татарбунарський.

Має перспективи бути визначеним ще один формуючийся кластер, ядром якого на думку автора може бути Нижнідністровський Національний природно-ландшафтний парк за назвою кластеру «Нижнідністровський», з подальшим утворенням туристичного центру сільського туризму. Але для забезпечення функціонування кластерних моделей необхідні зміни та новоутворення у всій ринковій інфраструктурі району.

Для подальшого формування моделей розвитку територіальних туристичних центрів регіонального типу пропонується така узагальнена модель, яка може об'єднати кластери як туристично-рекреаційний процес та гармонізацію відношень людини з природою в рамках регіонального співробітництва (рис. 5.14). Моделі розвитку міста туристичного призначення об'єднують у собі компоненти стану навколишнього середовища, культурної та історичної спадщини, містобудування.

Модель забезпечує функціональну інтеграцію різних елементів, формуючих частину регіону: сільських поселень та малих міст, берегових зон, лісопаркових територій. Ця модель може бути спрямована на розвиток вже існуючих атракторів, наприклад, «Акерманська фортеця» (м. Б-Дністровський), м. Татарбунари, м. Ізмаїл, та задіяна в розвитку сільського туризму.

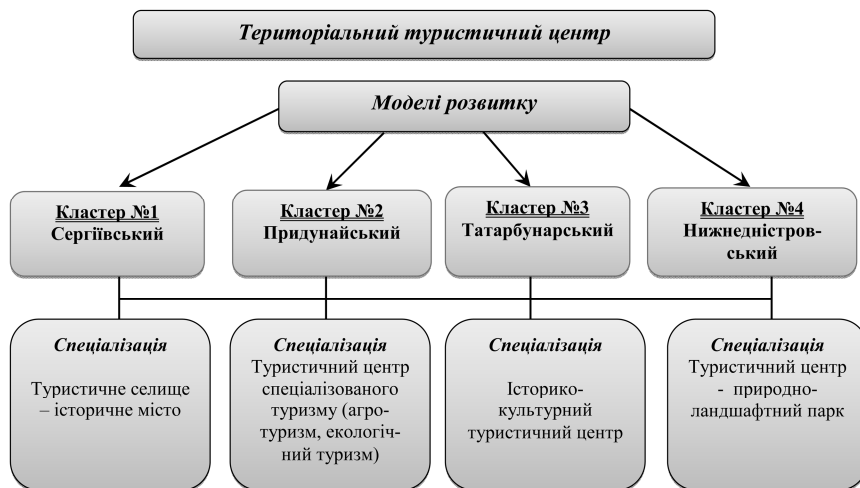

Рис. 5.14. Моделі розвитку територіальних транскордонних туристичних центрів в Одеському регіоні

Модель «Туристичний центр спеціалізованого туризму» охоплює територію перспективного потоку сільського, екологічного туризму. Основний територіальний елемент – навколишнє середовище, яке раніше не було задіяне. Модель «Туристичний центр – природно-ландшафтний парк», концепція розвитку якого передбачає створення альтернативи «центру розваг». Модель «Туристичний центр – туристичне селище – історичне місто», яка базується на атракторі малих компактних селищ де розміщення туристів інтегровано з діяльністю місцевих мешканців, де туристи мають можливості брати участь в основних видах занять населення не порушуючи традиційну діяльність місцевого населення. Вищенаведені моделі можуть бути базовими для територіальних утворень регіональних кластерів підприємств та інших структур.

Дослідження західних науковців з проблем конкурентоспроможності суб'єктів ринку багато уваги приділяють кластерної моделі управління підприємствами в регіональній економіці. Відомо визначення кластера М.Портера, який розкриває його сутність як «зосередження в географічному регіоні взаємопов'язаних підприємств і установ в межах окремої галузі».

Узагальнюючі наукові підходи ряду авторів, можна стверджувати, що регіональна сутність кластерної моделі - це поєднання зусиль управління та можливостей підприємств певного технологічного процесу в регіоні для досягнення конкурентних переваг мети. Ми приєднуємося до наукової думки, що туристичні кластери повинні покращити екологію й привабити інвестиції, спонукати інноваційні процеси в туристичній галузі. Практично проблема формування кластерів пов'язана і з відсутністю бюджетних коштів для фінансування соціокультурних об'єктів рекреації та туризму. В сенсі регіональної проблематики туризму ми звернулись до зарубіжної практики. Так, на базі туристичних інформаційних центрів муніципального та регіонального рівня Великобританії розроблені пілотні проекти для розповсюдження кластерних туристичних агентств по просуванню послуг внутрішнього туризму і такі проекти вже реалізовані в містах та регіонах (Нортгемптон, Честер), а також державно-бізнесової структури (туристичний альянс Уельса, Шотландський туристичний форум), холдинг туристських атракціонів "Тюссо груп", який з 2005 р. став часткою інвестиційної компанії "Дубай інтернешел капітал", в США діє регіональна бізнес-асоціація "Визит-Флорида".

Проведені дослідження та вивчення вітчизняного та закордонного досвіду підтверджує, що принциповими напрямками

залучення підприємців до управління розвитком туристичних регіонів можуть бути такі інноваційні структури: 1) кластери; 2) секторальні об'єднання, започатковані на основі інтересів окремих секторів індустрії туризму; 3) об'єднання, які мають загальні цілі в розвитку певного туристичного маршруту - держави, регіону, курорту; 4) об'єднання, які мають інтерес в розвитку туризму в цілому.

Ми погоджуємося з визначеннями науковців, які стверджують, що кластери не просто місцева концентрація промисловості. Вони служать ареною, де здійснюється реальна взаємодія між місцевими фірмами, а також між регіональними підприємствами та іншими інституціями. В кластері виникає взаємна підтримка і координація, яка в повсякденному діловому спілкуванні називається "соціальний капітал" або "довіра". Якщо розглядати кластерну модель як зосередження зусиль державних регіональних органів влади та бізнес-суб'єктів, в сфері туризму, то вона є геоцентричною з підприємницькою філософією ведення туристичного бізнесу. Вона може стати каталізатором вирішення проблем стану матеріальної бази туристичної інфраструктури в регіонах України та залучення інвестиційних джерел (рис.5.15.).

На нашу думку, запропонована блок-схема функціонування регіонального туристичного кластеру об'єднує зусилля регіональних органів влади і ключових учасників кластерів на виробництво певного регіонального туристичного продукту та дозволяє диверсифікувати його за видами туризму згідно попиту споживачів, у тому числі сільського зеленого туризму.

Таким чином, кластерна модель базується на використанні географічного фактору, який є геопросторовою концепцією об'єднання бізнес-інтересів підприємців для досягнення загальної мети туристичного бізнесу. Наші висновки базуються на наступних концептуально-теоретичних засадах. Для туристично-рекреаційної сфери Одеського регіону географічне розташування має найбільш вагомий вплив на розвиток регіонального туризму. Оскільки на відміну від сфери виробництва необхідно транспортувати споживача до цілі відвідування, а не навпаки. Узагальнюючою характеристикою стану регіонального ринку туристичних послуг є туристичний процес. Туристичний процес пов'язаний з рядом чинників, але основним є мотивація туристів і активізація всіх ресурсів підприємницької діяльності.

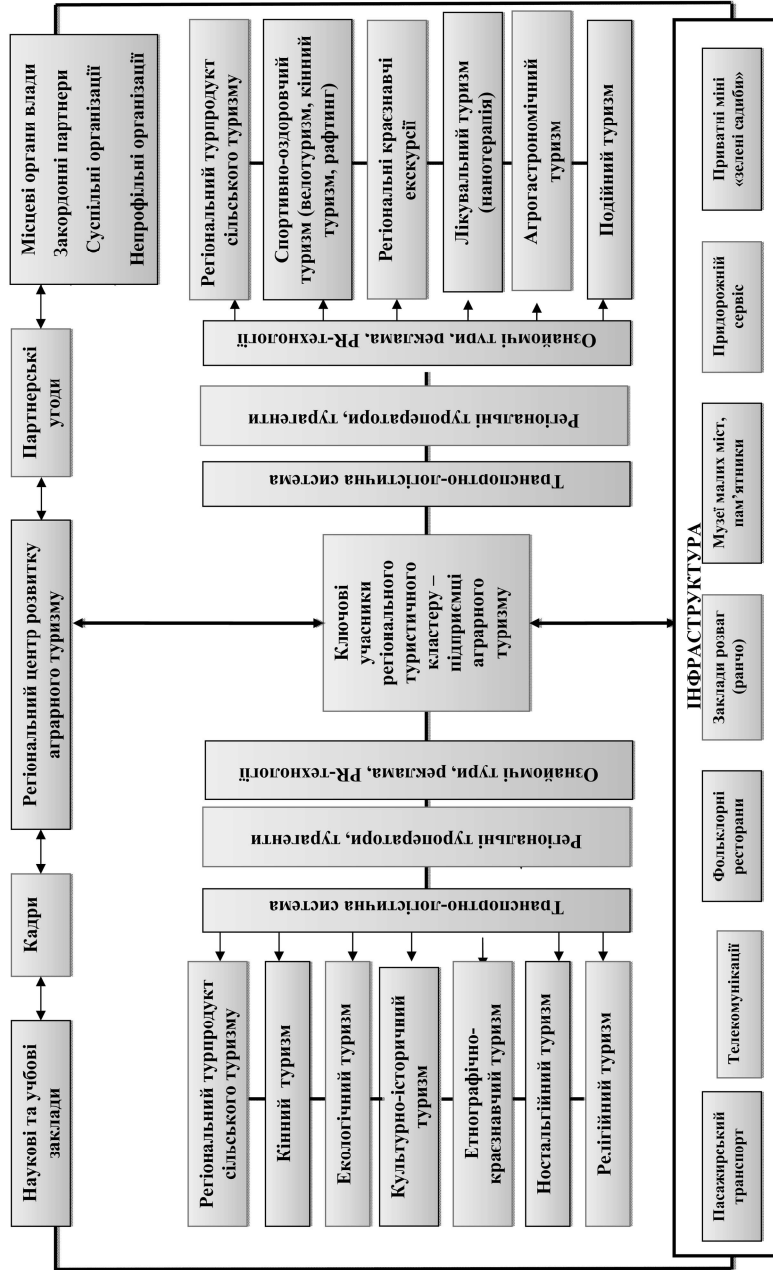

Рис. 5.15. Блок-схема функціонування регіонального туристичного кластеру аграрного туризму

Туристи, що проводять дозвілля в подорожі та в туристичних центрах, а також підприємці сільського туризму, метою економічної діяльності яких є забезпечення прийому та дозвілля, виступають суб'єктами туристичного процесу. Туристичний процес є багатоплановим явищем, в межах якого сполучаються соціальні, економічні, культурні, психологічні та екологічні функції туризму. Регіональний туристичний процес характеризується такими параметрами: обсяги переміщень або туристичні потоки, їх величина, структура, ритмічність, територіальність; обсяги діяльності по задоволенню потреб туристів в ході реалізації мети подорожі, що визначається загальним обсягом надходжень від регіонального туризму в різні рівні бюджету. Експортно-імпортні зв'язки підприємців та спрямованість туризму на внутрішній чи міжнародний ринок визначає сальдо туристичного балансу, яке є різницею між потоком в'їзного та виїзного туризму. Масштаби розвитку туризму засвідчує також показник зайнятості в туристичних підприємствах регіону. Таким чином, характер туристичного процесу комплексно відображає рівень споживання туристичних послуг в регіоні територіального кластеру.